

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Sociologie

Bakalářská práce

Matouš Hron

**Nepodmíněný základní příjem jako řešení
nezaměstnanosti?**

Empirický test teorií nespokojenosti nezaměstnaných

**Can Universal Basic Income Serve as a Solution to
Unemployment?**

**Empirical Test of Theories of Reduced Well-Being of the
Unemployed**

Praha 2019

Vedoucí práce: Mgr. Jaromír Mazák, Ph.D.

Děkuji Mgr. Jaromíru Mazákovi, Ph.D. za důkladné a pečlivé vedení práce, mnoho podnětných rad a připomínek a především za nesmírnou pomoc s metodologií empirické části práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. 7. 2019

.....

Matouš Hron

Abstrakt

V bakalářské práci zkoumám otázku, zda nepodmíněný základní příjem může sloužit jako řešení masové nezaměstnanosti. Vycházím z teorií vysvětlujících příčiny snížené spokojenosti v nezaměstnanosti. Model omezené možnosti jednat vysvětluje nespokojenost jako důsledek materiálního strádání, model latentní deprivace spatřuje vysvětlení v jiných než materiálních potřebách, které nezaměstnaní nemají uspokojené. V případě platnosti modelu omezené možnosti jednat by NZP jako řešení sloužit mohl. V první části práce využívám syntézu empirických výzkumů nezaměstnanosti, v druhé části hledám odpověď pomocí sekundární analýzy dat z European Social Survey pomocí vícenásobné lineární regrese. Závěry nabízejí smíšenou evidenci pro oba představené modely.

klíčová slova

nezaměstnanost, nepodmíněný základní příjem, spokojenost, latentní deprivace, finanční deprivace

Abstract

In this bachelor thesis I seek an answer to a question whether universal basic income can serve as a solution to mass unemployment. I use theories that explain the causes of reduced well-being of the unemployed. According to restricted agency model, the reduced well-being can be explained by material deprivation. Latent deprivation model seeks the answer in non-material needs that are not fulfilled in unemployment. In the first part of the thesis, I make use of empirical studies of unemployment, whereas in the second part I seek the answer by analyzing European Social Survey data from Czech Republic using multiple linear regression method. In case of evidence supporting the restricted agency model, universal basic income might be a viable solution to unemployment. The results show mixed evidence for both models.

Keywords

unemployment, universal basic income, well-being, latent deprivation, financial deprivation

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Teoretická část.....	11
2.1 Spokojenost, štěstí či duševní zdraví?.....	11
2.2 Měření spokojenosti.....	12
2.3 Vztah nezaměstnanosti a spokojenosti.....	14
2.3.1 Teorie: Model omezené možnosti jednat a Model latentní deprivace...14	
2.3.2 Empirické výzkumy.....	16
2.3.3 Shrnutí empirických výzkumů.....	24
3 Empirická část.....	25
3.1 Test modelu omezené možnosti jednat.....	25
3.1.1 Design.....	25
3.1.2 Data.....	27
3.1.3 Proměnné.....	27
3.1.4 Výsledky analýzy.....	34
3.1.5 Porovnání s výzkumem E&V.....	37
3.2 Test modelu latentní deprivace.....	40
3.2.1 Design.....	41
3.2.2 Proměnné.....	42
3.2.3 Výsledky analýzy.....	44
3.2.4 Shrnutí analýzy.....	47
3 Důsledky pro NZP.....	48
4 Závěr.....	51
Citovaná literatura.....	53
Přílohy.....	58

1 Úvod

Technologický pokrok a rozvíjející se robotizace vede mnohé ekonomy a sociální vědce k obavám z masové nezaměstnanosti. Podle současných studií (Frey & Osborne, 2013) se robotizace týká i nerutinních zaměstnání a manuálních zaměstnání vyžadujících jemnou motoriku. Dle citované studie bylo v roce 2013 v USA 47 % pracovních pozic nahraditelných technologiemi. V dřívějších dobách se podobné obavy často ukázaly jako liché, avšak mnozí autoři (Ford, 2017; Brynjolfsson and McAfee, 2011) argumentují, že moderní technologické inovace a rozvoj umělé inteligence představují výrazně odlišnou změnu, která nenabídne dostatek nových pracovních pozic, a proto je třeba se seriózně zabývat způsoby, jakými by bylo možno problémy nezaměstnanosti řešit.

Obecná míra nezaměstnanosti v České republice činila ve 4. čtvrtletí 2018 pouhá 2,1 % (Český statistický úřad, 2019), tudíž se zdá, že ČR není nezaměstnaností ohrožena. Prognózy o masové nezaměstnanosti však počítají s hlubokou strukturální proměnou trhu práce v důsledku robotizace, tudíž krátkodobý ukazatel zaměstnanosti, která podléhá pravidelným ekonomickým výkyvům, nemusí být směrodatný. Podle studií je potenciál robotizace v ČR vysoký. Například podle analýzy Úřadu vlády je v ČR počet digitalizací ohrožených profesí v porovnání se zbytkem EU mírně nadprůměrný (Chmelař, Volčik, Nechuta, & Holub, 2015). Podle analýzy OECD téměř polovině pracovních míst v Česku hrozí automatizace s pravděpodobností vyšší než 50 %, což zhruba odpovídá průměru zemí OECD (2018).

Některé studie poukazují na to, že trh práce se robotizaci přizpůsobí a vzniknou nová pracovní místa, která robotizovaná zaměstnání nahradí, stejně jako tomu bylo dosud. Například analytici společnosti Deloitte ve své studii *Proč se (ne)bát robotů* (Marek, Němec, & Franče, 2018) vidí v automatizaci především možnost ekonomického rozvoje a nezaměstnanost nevidí jako riziko, neboť počítají s rekvalifikací a vznikem nových pracovních míst, takže celková nezaměstnanost se podle nich zvýší pouze nepatrně. Pro odhad nezaměstnanosti využívají údaje o době rekvalifikace podle MPSV, jejich odhad se však zakládá pouze na předpokladu, že rekvalifikace bude stejně dostupná a tempo vzniku nových míst stejně jako dosud. O tom však někteří teoretici pochybují (Ford, 2017; Brynjolfsson and McAfee, 2011), neboť považují nástup nových

technologií a vývoj umělé inteligence za natolik kvalitativně odlišnou změnu, že při odhadování vývoje nezaměstnanosti v budoucnu nelze vycházet ze současných čísel. Navíc náhrada pracovních míst novými vůbec není automatická, například podle výše uvedené studie Úřadu vlády (Chmelař a kol., 2015, str. 3) jsou nově vzniklá pracovní místa v důsledku digitalizace vůči těm zaniklým v poměru 2 ku 5.

Jedním z navrhovaných řešení tohoto problému je zavedení nepodmíněného základního příjmu (NZP). Van Parijs, jeden z významných zastánců této dávky, jej popisuje takto: „...příjem vyplácený vládou ve stejné výši a v pravidelných intervalech každému dospělému členu společnosti.“ (Van Parijs, Hrubec, & Brabec, 2007, str. 34). Přičemž v ideální podobě by byl ve výši alespoň životního minima (Van Parijs, Hrubec, & Brabec, 2007, str. 31). Tím by sloužil jako trvalý a nepodmíněný příjem v situaci, kdy práce jako zdroj příjmů není zdaleka dostupná pro všechny.

Nezaměstnanost je společenským problémem, který je spojený s řadou negativních psychických dopadů. Studie ukazují, že nezaměstnaní vykazují obvykle zhoršený psychický stav (např. Gallie & Russel, 1998; Clark & Oswald, 1994; Fryer, 1992). Nepodmíněný základní příjem by mohl (v patřičné výši) sloužit jako dostačující řešení, pokud je hlavní příčinou snížené spokojenosti nezaměstnaných finanční strádání. Mnozí však namítají, že práce není jen zdrojem obživy, ale poskytuje člověku mnohé další výhody. Takový názor formulovala Marie Jahoda (1982) v podobě modelu latentních benefitů. Podle Jahody práce poskytuje kromě manifestního benefitu v podobě příjmu i benefity latentní, které však jsou pro spokojenost člověka zcela zásadní. Zavedení NZP by tedy mohlo vyřešit ekonomické problémy nezaměstnaných, avšak problém deprivace by mohl zůstat zachován. Toho se obávají někteří kritici myšlenky základního příjmu. Například podle ekonoma Iana Goldina je nezaměstnanost spojena s negativními sociálními jevy, jako jsou drogy, kriminalita a rozpadlé rodiny. „Odměňování lidí za to, že zůstávají doma“ (Goldin, 2018) by podle něj vedlo k sociálnímu úpadku.

Cílem této práce je prozkoumat otázku, zda NZP může sloužit jako řešení případné masové nezaměstnanosti.¹ Jestli by poskytnutí plošné dávky (v dostatečné míře) nedostatek práce kompenzovalo, nebo zda i při finančním

¹ Nezaměstnanost je jen jedním z mnoha důvodů, pro které je NZP navrhován. K dalším argumentům patří například materiální podmíněnost svobody (Van Parijs a kol., 2007), podpora emancipace žen, řešení chudoby, usnadnění podnikání či celoživotního vzdělávání (Raventós, 2014). V této práci se však zaměřuji pouze na otázku nezaměstnanosti.

zajištění budou nezaměstnaní psychologicky strádat. Vzhledem k tomu, že jde o hypotetickou situaci, nelze otázku empiricky zkoumat přímo (nikde nebyl NZP zaveden celospolečensky v dostatečné míře a na dostatečnou dobu). Určitou náhradu však mohou poskytnout výzkumy zabývající se vztahem spokojenosti a nezaměstnanosti. V práci se zabývám otázkou, jaké jsou příčiny psychického strádání v nezaměstnanosti. Pokud se ukáže, že negativní dopad na psychiku nezaměstnaných je způsoben zejména finančním strádáním, nepodmíněný základní příjem by mohl sloužit jako dobré řešení nezaměstnanosti. V případě, že příčinou strádání v nezaměstnanosti je něco jiného než jen nedostatek materiálního zajištění, jsou obavy ze vzniku deprivované vrstvy v případě zavedení NZP namístě.²

V první, teoretické části popíšu dvě protichůdné teorie, které se zhoršený psychický stav v nezaměstnanosti pokoušejí vysvětlit. Jde o „agency restriction model“ Davida Fryera (1992) a teorii latentních benefitů Marie Jahody (1986). Dále pomocí empirické evidence z existujících studií nezaměstnanosti prověřím jejich platnost.

Empiricky byly příčiny nespokojenosti v nezaměstnanosti testovány mnohokrát (Nordenmark & Strandh, 1999; Böckerman & Ilmakunnas, 2006; Winkelmann & Winkelmann, 1998; Gallie & Russel, 1998 atd.). Některé studie i přímo ověřovaly platnost výše uvedených teorií (Muller, Creed, Waters, & Machin, 2005; Ervasti & Venetoklis, 2010; Paul & Batinic, 2010). Avšak empirické ověření těchto teorií pro Českou republiku chybí. Ve druhé, empirické části tedy ověřím platnost výše uvedených teorií pro Českou republiku pomocí vlastní analýzy dat z Evropského sociálního výzkumu (European Social Survey, dále ESS).

---

² Ohledně NZP vyvstává mnoho dalších otázek, včetně otázky financování, motivace k práci či etické hledisko. Ty však nejsou předmětem této práce. Podrobněji je zpracovávají jiné studie (Raventós, 2014, Van Parijs a kol, 2007 aj.).

2 Teoretická část

2.1 Spokojenost, štěstí či duševní zdraví?

Předtím, než se pustím do popisu vztahu mezi nezaměstnaností a spokojeností, je třeba si blíže definovat pojem spokojenost. Výzkumy, zabývající se vztahem mezi nezaměstnaností a psychickým stavem, využívají různé koncepty pro jeho měření. Některé výzkumy se zaměřují na štěstí či spokojenost (Ervasti & Venetoklis, 2010; Gallie & Russel, 1998; Oesch & Lipps, 2013), jiné se orientují na *duševní zdraví* (Creed & Macintyre, 2001; Paul & Batinic, 2010). Pojmy jako štěstí, spokojenost či duševní zdraví nemají pevnou definici a jsou různými autory používány odlišně.

Obecně lze definice spokojenosti či štěstí rozdělit na dvě kategorie. V té první se autoři snaží vystihnout štěstí pomocí objektivních charakteristik. Pod toto pojetí spadá antický pojem pro štěstí - *eudaimonea*. Eudaimonea pro Aristotela znamenala žádoucí stav, kterého člověk dosahoval tehdy, pokud vedl ctnostný život. Nejde však o prožívané štěstí, ale spíše o objektivní standard, který má člověk naplnit, a vůči němuž je možné posuzovat jeho život (Diener, 2009, str. 12). Míry zaměřené na objektivní štěstí však mohou zkoumat i mnohé jiné kategorie, jako například materiální podmínky, kvalitu životního prostředí, atd. Z takových ukazatelů obvykle vycházejí různé koncepty „*kvality života*“ (Heřmanová, 2012), ačkoli podle Heřmanové se koncepty kvality života čím dál tím více orientují na subjektivní hodnocení.

Druhý pohled na štěstí zkoumá především subjektivní pocit jednotlivce. Tedy to, jak člověk sám svůj život hodnotí. Jako šťastného pak vnímáme člověka, který se sám cítí být šťastný, bez ohledu na objektivní kritéria. Podle Hamplové (2015) se od 60. let začal prosazovat spíše tento subjektivistický přístup ke štěstí. Také pro potřeby této práce je vhodné použít subjektivistický přístup, neboť cílem práce je zkoumat vztah nezaměstnanosti a subjektivní spokojenosti.

Ve výzkumech vlivu nezaměstnanosti na psychiku se také často používají míry mentálního zdraví (*mental health*). Mentální zdraví je obvykle měřeno pomocí vícepoložkových škál, které zjišťují různé aspekty psychického stavu a pohody respondenta. Jednou z takových často využívaných škál je General Health Questionnaire (GHQ, např. Paul & Batinic, 2010). Otázky v této škále se orientují

na subjektivní zhodnocení různých aspektů psychické pohody, jako je stres, sebestjistota, frekvence pocitů štěstí aj. (Gallie & Russel, 1998).

Koncepty spokojenosti, mentálního zdraví a příbuzných pojmů používané ve výzkumech citovaných v této práci se od sebe liší a nejsou zcela zaměnitelné. Pro potřeby této práce je však důležité, že všechny měří subjektivní psychický stav. Některé studie navíc testují souvislost různých škál, například podle výsledků Gallieho a Russel (1998) vykazuje jednopoložková otázka na spokojenost výraznou korelaci s GHQ (což jsou dvě nejčastěji používané metody ve studiích citovaných v této práci).

Pro přehlednost budu v celé práci pro různé koncepty psychického stavu respondentů používat jednotný pojem *spokojenost*. V angličtině se běžně užívá pojmu *well-being* (např. Diener, 2009), který ovšem nemá vhodný český ekvivalent. Doslovný překlad do češtiny - *blahobyť* - není příliš výstižný. Jako alternativní překlad se používá trochu neobratný termín „osobní pohoda“ (Hamplová, 2015). V české literatuře se pro míry subjektivního hodnocení vlastního života nejčastěji používá termín štěstí či spokojenost (Hamplová, 2015; Křivohlavý, 2013). Podle Hamplové (2015, str. 15) se jako spokojenost obvykle označuje rozumové zhodnocení vlastního života, zatímco štěstí se týká poměru pozitivních a negativních pocitů – odpovídá tedy spíše emoční složce psychiky. Spokojenost podle mého názoru dobře vystihuje subjektivní podstatu zkoumaného jevu a je jednoznačnější. Štěstí má v běžném jazyce širší významové využití (štěstí ve smyslu okamžitého pocitu, dlouhodobého stavu i ve smyslu šťastné náhody – anglický termín *happiness* je v tomto směru méně konfušní).

2.2 Měření spokojenosti

Měření subjektivního pocitu spokojenosti je metodologickým problémem. Pro měření se používají jak jednoduché dotazy, tak složitější vícepoložkové škály. Výhodou jednopoložkových otázek je jejich jednoduchost, avšak mají také svá úskalí, jak zmiňuje Diener (2009). Předně jsou velmi citlivé na formulaci otázky. Dále vykazují menší spolehlivost při opakovaném měření a navíc lze těžko určit, zda změna v čase je způsobena chybou měření nebo opravdovou proměnou. Na druhou stranu podle Dienera ve prospěch validity i reliability jednopoložkových škál svědčí fakt, že vykazují obdobné hodnoty jako vícepoložkové škály.

Jednopoložkové otázky mají různé podoby, klasickou ukázkou je Cantrilův žebřík. Respondent se má zařadit na jednu z deseti příček žebříku, jehož nejvyšší příčka představuje nejlepší život a nejnižší příčka ten nejhorší (Cantril podle Diener, 2009). Dále se běžně využívají jednoduché dotazy na životní spokojenost či štěstí se škálou 1-10, které jsou využívány ve World Value Survey i European Social Survey:

„Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jak jste v současnosti celkově spokojen(a) se svým životem?“ (ESS, 2018a; Inglehart a kol., 2014)

„Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)?“ (ESS, 2018a)

Well-being je vícerozměrný koncept, takže měřením pomocí pouze jedné otázky dochází nutně k jeho redukci. Proto se často používají vícepoložkové škály. Jejich výhodou, kromě lepšího zjištění nuancí v životní spokojenosti, je menší citlivost na formulaci otázky. Mezi takové škály patří například Dienerova čtyřpoložková škála spokojenosti se životem (*Satisfaction with Life Scale*, Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985). Mezi vícepoložkové škály měřící psychologický stav také patří výše zmiňovaný General Health Questionnaire (GHQ), který je ve výzkumech dopadů nezaměstnanosti na psychiku běžně používaný. Dotazník obsahuje dotazy na přítomnost nešťastných a depresivních pocitů, na ztrátu sebejistoty či naopak na pocity štěstí v poslední době (Paul & Batinic, 2010). GHQ existuje v různých verzích, od 12položkového po 36položkový. V citovaných výzkumech je obvykle používaná 12položková varianta (Creed & Macintyre; 2001) případně její části (Paul & Batinic, 2010).

Složitější metodou, měřící emoční stavy respondenta, je *metoda rekonstrukce dne* (Day Reconstruction Method – DRM), vyvinutá Kahnemannem a kol. (2004). Respondent má za úkol zaznamenat všechny činnosti, kterým se během dne věnoval, a u každé činnosti vyhodnocuje, jak silně pociťoval pozitivní a negativní emoce na škále 0-10. Metoda se tedy zaměřuje na měření emoční stránky psychiky a její výhodou je, že je možné emoce spojovat s konkrétními činnostmi, kterým se respondent věnoval.

Přestože vícepoložkové škály jsou spolehlivější pro měření spokojenosti a příbuzných konceptů, z praktických důvodů většina dále citovaných výzkumů zakládajících se na sekundární analýze dat používá jednoduché dotazy. Autoři,

kteří sbírají vlastní data, obvykle používají míru GHQ. Ve vlastní analýze v empirické části využívám kombinaci dotazu na osobní spokojenost a štěstí. Využití složitějších škál jako DRM či GHQ obvykle vyžaduje nákladný výzkum a sebrání vlastních dat, neboť obvykle dostupná data složitější míry *well-being* neobsahují. Diener (2009) i Hamplová (2015) ovšem uvádějí, že jednopoložkové škály bývají spolehlivé a obvykle vykazují dostatečnou míru korelace se složitějšími mírami spokojenosti, přestože nejsou tak přesné jako podrobnější testy.

2.3 Vztah nezaměstnanosti a spokojenosti

2.3.1 Teorie: Model omezené možnosti jednat a Model latentní deprivace

Již mnohé studie prokázaly, že nezaměstnanost má negativní dopad na psychologický stav člověka (Clark & Oswald, 1994; Fryer, 1992; atd.). Existuje také řada teorií, které se snaží tento vztah vysvětlit. Z hlediska cíle této práce, který je zjistit, zda stěžejní příčinou nespokojenosti nezaměstnaných je materiální strádání, jsou užitečné především dvě velmi vlivné teorie, které slouží jako protichůdné modely a které podnítily empirický výzkum, snažící se je ověřit. Jde o *model latentní deprivace* Marie Jahody a *model omezené možnosti jednat* Davida Fryera (Ervasti & Venetoklis, 2010).

Marie Jahoda ve svých pracích o zaměstnanosti a nezaměstnanosti (1981, 1982), identifikovala pět tzv. latentních funkcí³, v jejichž deprivaci spatřuje příčinu zhoršeného psychického stavu nezaměstnaných. Hlavní funkcí, kterou zaměstnání plní, je pro člověka finanční příjem, který představuje manifestní funkci práce. Podle Jahody však práce naplňuje i jiné potřeby než ty materiální. Jahoda jmenuje pět kategorií zkušenosti, které práce na člověka uvaluje: časovou strukturu, pravidelnou aktivitu, sociální kontakt, společný smysl a status. Podle Jahody tyto kategorie zkušenosti odpovídají hlubokým potřebám většiny lidí (Jahoda, 1982, str. 83), ačkoli se zdráhá tvrdit, že by tyto potřeby byly biologicky podmíněné, vyskytují se podle ní i v jiných, neindustrializovaných společnostech tak je považuje za velmi stálé. Placená práce tyto potřeby naplňuje, ačkoli nejde o její primární, zamýšlený smysl, ale spíše o vedlejší produkt. Proto jsou tyto

---

³ Pozdější práce využívají termín benefity (např. Creed & Macintyre, 2001; Paul & Batinic, 2010).

funkce práce označeny za latentní. Podle Jahody jsou výše zmíněné potřeby v nezaměstnanosti nenaplněné, což vede k zhoršenému psychickému stavu nezaměstnaného. Jahoda srovnává situaci nezaměstnaných ve 30. a 80. letech a upozorňuje na to, že se velmi zlepšily sociální podmínky nezaměstnaných, zejména díky výraznému posílení sociálního státu. Přesto však nezaměstnanost představuje psychologickou zátěž. Jahoda nachází vysvětlení právě v deprivaci výše zmíněných potřeb, které obvykle naplňuje práce. Hovoří proto o latentních důsledcích nezaměstnanosti (1981) a latentní deprivaci (1982).

Model Jahody kritizoval Fryer (1992), který sice nepopíral existenci latentních funkcí práce, ale hlavní příčinu nespokojenosti spatřoval v materiálním nedostatku nezaměstnaných. Podle Fryera tento faktor Marie Jahoda podcenila. Model Jahody podle Fryera z člověka dělá pasivní oběť sociálních institucí. Naproti tomu Fryer vnímá člověka jako aktivního činitele, který je schopný rozhodovat o svém životě, v čemž ovšem může být omezen nedostatkem materiálního zajištění. Člověk v naplňování potřeb, o kterých mluví Jahoda, není závislý na práci jako takové, ale především na financích. Pokud v nezaměstnanosti tyto potřeby člověk není schopen naplnit, není to proto, že by je bylo možno saturovat pouze prací, ale kvůli omezené možnosti jednat v důsledku nedostatku financí. Fryer proto vytvořil konkurenční *model omezené možnosti jednat*⁴ (Agency Restriction Model), podle kterého je nespokojenost v nezaměstnanosti způsobena zejména omezenou možností jednat z důvodu materiálního strádání.

Jahoda ani Fryer nezastávají tyto modely v krystalické podobě. Jahoda zmiňuje roli materiální deprivace mnohokrát (1982), avšak poukazuje na to, že ve srovnání se stavem ve 30. letech je materiální situace nezaměstnaných v letech 80. o mnoho lepší a chudoba už nehraje tak velkou roli. Pokud je tedy nezaměstnanost stále zdrojem velké psychické nepohody, podle Jahody musí hrát roli i jiné faktory – ty definuje v podobě latentních důsledků nezaměstnanosti. Fryer připouští, že i jím zastávaná pozice definující člověka jako aktivního činitele je idealizací, avšak slouží mu jako opozice k chápání (nezaměstnaného) člověka jako pasivního příjemce, který bez zaměstnání není schopen zorganizovat si život

---

4 Vlastní překlad. V české literatuře se překlad tohoto modelu nevyskytuje. I přes určitou neobratnost tohoto překladu jsem se pro lepší plynulost textu rozhodl použít tuto verzi. Čeština nenabízí vhodný ekvivalent slova agency. Pro zachování významu slovního spojení “agency restriction” se překlad “omezená možnost jednat” jeví jako nejvhodnější.

tak, aby měl smysl či strukturu. Jak Jahoda, tak Fryer tyto idealizované modely vidí jako užitečné pro akademickou debatu (Fryer, 1992, str. 114).

V případě, že by empirická data podpořila Fryerův model, NZP v dostatečné výši by mohl sloužit jako řešení nedostatku pracovních míst dobře. Nespokojenost lidí je v takovém případě způsobena především materiálním strádáním, které omezuje jejich možnosti řídit svůj život a vyrovnat se s nedostatkem latentních benefitů jiným způsobem než prací. Pokud evidence bude mluvit spíše ve prospěch modelu latentní deprivace, je vztah nezaměstnanosti a nespokojenosti složitější. Zavedení NZP by v takovém případě musely doprovázet hlubší strukturální společenské změny v postoji k práci, se kterými však mnozí autoři navrhuující NZP mnohdy počítají a považují je za nevyhnutelné (např. Raventós, 2014; Van Parijs, Hrubec, & Brabec, 2007).

2.3.2 Empirické výzkumy

Oba výše uvedené modely byly již v mnoha studiích testovány jak zvlášť, tak dohromady, a pro oba existuje empirická evidence. Model Jahody se ověřuje složitěji, neboť koncept latentních benefitů není přímo měřitelný a vyžaduje složitější operacionalizaci. Manifestní benefity jsou naproti tomu měřitelné snáze – dotaz na finanční příjem domácnosti či na subjektivní finanční situaci jsou obvyklou součástí velkých dotazníkových šetření, jako ESS, WVS, EVS či Eurobarometr. Proto existuje více studií, které testují Fryerův model.

Jednoduchý test Fryerova modelu spočívá v testování vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti za kontroly finančních proměnných. Tento design využívají mnohé dále citované studie, včetně empirické části této práce. Výsledky jednotlivých studií se liší, některé studie naznačují, že význam finančních proměnných je malý (Winkelmann & Winkelmann, 1998; Eichhorn, 2014), podle jiných jsou naopak finanční faktory významné pro vysvětlení negativního dopadu nezaměstnanosti na spokojenost (Gallie & Russel, 1998; Ervasti & Venetoklis, 2010). Jiné studie naznačují, že velmi závisí na metodě, jakou zkoumáme dopad na psychiku. V následující části výzkumy porovnam z hlediska výsledků a metodologie.

Winkelmann & Winkelmann (1998) nacházejí ve své studii evidenci svědčící o malém vlivu finančních proměnných. Autoři analyzovali vztah

nezaměstnanosti, spokojenosti a finančního příjmu na datech Německého socio-ekonomického panelu z let 1984-89. Spokojenost zjišťovali pomocí jednoduché otázky s odpověďmi na škále 0-10, výše příjmu byla zjišťována dotazem na celkový příjem domácnosti. K analýze použili logistickou regresi, přičemž kontrolovali sociodemografické proměnné, ale i například délku nezaměstnanosti. Z jejich analýzy vyplývá, že finanční strádání hraje ve vysvětlení snížené spokojenosti jen malou roli (Winkelmann & Winkelmann, 1998, str. 13) a při jeho kontrole zůstala velká část vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti nevysvětlená. Autoři ovšem nenabízejí žádné vysvětlení, jaké proměnné tedy nespokojenost způsobují.

Velmi odlišný způsob zkoumání vlivu financí na vztah spokojenosti a nezaměstnanosti zvolil Jan Eichhorn (2014), který analyzoval celoevropská data z Evropského výzkumu hodnot (EVS), která doplnil o makroekonomické a demografické údaje o jednotlivých státech. Eichhorn pomocí víceúrovňové regresní analýzy zkoumal, jaký vliv mají ekonomické a demografické charakteristiky jednotlivých států na spokojenost v nezaměstnanosti. Kontroloval faktory jako HDP, nerovnost (podle Giniho indexu), míru nezaměstnanosti a především výši výdajů na podporu v nezaměstnanosti per capita. Ověřoval hypotézu, že ve státech s vyššími výdaji na sociální podporu bude negativní dopad nezaměstnanosti na spokojenost redukován. Tato hypotéza se nepotvrdila. Výše výdajů na podporu v nezaměstnanosti na spokojenost nezaměstnaných vliv neměla⁵. Studie tedy svědčí proti modelu Davida Fryera, podle těchto výsledků výše příjmu v nezaměstnanosti neovlivňuje spokojenost. Sám autor však zmiňuje některé nedostatky, které jím zvolený makroekonomický postup má. Příjem zde není zjišťován na individuální úrovni, ale pouze z ukazatele celkových výdajů na dávky. Nezohledňuje tedy zkušenost jednotlivců, jako například podmínky, které musí splnit pro získání dávek (Eichhorn, 2014, s. 402). Při využití takovýchto makroekonomických ukazatelů je těžké dohlédnout jiné možné intervenující proměnné.

Výzkum Gallieho a Russel (1998) nabízí na základě dat Eurobarometru analýzu srovnávající evropské země. Autoři ověřovali hypotézy, že nespokojenost nezaměstnaných ovlivňuje výše nezaměstnanosti v daném státě (vyšší nezaměstnanost by mohla způsobit nižší stigmatizaci nezaměstnaných), vztah k

---

⁵ Eichhorn (2014, s. 394) vytvořil i kontrolní model s přepočtem výše těchto výdajů na HDP, aby zohlednil ekonomickou situaci státu. Model vykazoval podobné hodnoty.

práci, složení nezaměstnaných a výši sociálních dávek. Výsledky nenaznačují vliv úrovně nezaměstnanosti, ani složení nezaměstnaných. V diskuzích o NZP často zmiňovaná pracovní morálka (zde měřena pomocí otázky, zda by respondent pracoval i při finančním zajištění) se také nepotvrdila jako prediktor spokojenosti. Země s nejvyšší morálkou (Dánsko) vykazovalo velmi nízkou frustraci nezaměstnaných. Překvapivě s nespokojeností nekorelovala ani výše sociálních dávek (podobně jako ve studii Eichhorna, 2014), avšak po provedení důkladnější analýzy této proměnné se vztah ukázal. Při kontrole struktury nezaměstnaných vyšlo najevo, že v zemích, kde panovala vysoká frustrace nezaměstnaných (UK, Irsko) a stát poskytoval nízké či těžko dosažitelné sociální dávky, bylo velké procento nezaměstnaných hlavou domácnosti, a tedy hlavním zdrojem příjmu. Naopak v zemích, kde frustrace byla nízká navzdory nízkým sociálním dávkám, představovali většinu nezaměstnaných mladí lidé, kteří mohli počítat s finanční podporou rodičů. Autoři tedy na rozdíl od Eichhorna nahlédli detailněji do struktury vztahů v datech a vliv ekonomických proměnných objevili. Tato studie tedy podporuje model vysvětlující nespokojenost nezaměstnaných jako materiální problém.

Ervasti a Venetoklis (2010) testovali modely Jahody a Fryera za použití dat z European Social Survey z roku 2002/3. Autoři zkoumali pomocí regresní analýzy vztah proměnných jako věk, gender, vzdělání, status, důležitost práce v životě, příjem atd. s životní spokojeností. Nejprve provedli test bez využití proměnné týkající se příjmu domácnosti, v dalším testu pak příjem zohlednili. První test ukázal, že tyto proměnné vykazují určitý vliv na spokojenost, z čehož podle autorů vyplývá evidence pro teorii deprivace Jahody, avšak druhý test prokázal finanční situaci respondentů jako mnohem výraznější prediktor nespokojenosti. Autoři tedy nacházejí silnější evidenci pro model Fryera, podle kterého je nižší životní spokojenost nezaměstnaných způsobena především finančním strádáním. Studie však má několik metodologických nedostatků, například problematická konstrukce některých proměnných i těch týkajících se finančního příjmu, ale především nedostatečný počet nezaměstnaných respondentů, který výrazně snižuje přesvědčivost jejich výsledků. Touto studií jsem se nechal inspirovat v empirické části této práce, kde také podrobněji popíšu metodologické problémy, které studie obsahuje a realizují podobnou analýzu

ovšem na větším vzorku pouze z ČR, a tedy s vyšší přesvědčivostí výsledků (podrobněji v kapitole 3.1.5 Porovnání s výzkumem E&V).

Sami autoři poukazují na nedostatek, spočívající v absenci psychologických proměnných. Latentní benefity jsou zde kontrolovány pouze za pomoci sociodemografických proměnných (Ervasti & Venetoklis, 2010, str. 131), což je podle autorů možné díky tomu, že sociodemografika jako věk, vzdělání status či gender podle teoretických předpokladů mají vliv na vztah nezaměstnanosti a spokojenosti. Tento předpoklad je však sporný a představuje výrazné zjednodušení. Vhodnější by bylo zahrnout proměnné, které přímo zastupují latentní benefity. Takový model také představím ve vlastní analýze v empirické části práce (viz kapitolu 3.2 Test modelu latentní deprivace).

I jiné výzkumy však nabízejí empirickou evidenci pro Fryerův *model omezené možnosti jednání*, mezi ně patří i Australská studie Creeda a Macintyra (2001). Ti pro ověření výše uvedených modelů vytvořili dotazník, který kombinací různých položek zkoumal vliv jak latentních, tak manifestních benefitů na spokojenost 248 nezaměstnaných respondentů. Spokojenost měřili pomocí škály *General Health Questionnaire* (GHQ), která měří duševní zdraví.

K analýze autoři využili vícenásobné regrese. Model obsahoval všechny latentní i manifestní benefity. Výsledky jejich studie opět naznačují nejsilnější vliv manifestních benefitů, ale i nezanedbatelný vliv těch latentních. Autoři proto dospívají k závěru, že ačkoli vliv manifestních funkcí v podobě příjmu je silnější, nemohou nižší spokojenost vysvětlit osamoceně a je třeba brát ohled i na latentní funkce. Z latentních benefitů se jako nejsilnější prediktory spokojenosti projeví časová struktura a sociální status.

Výhodou jejich studie bylo, že jejich dotazník obsahoval baterie otázek převzaté z literatury, které autoři použili k měření všech pěti latentních a jednoho manifestního benefitu. Sami autoři však připouštějí, že tyto baterie nebyly konstruovány přímo k měření konceptu latentních a manifestních benefitů, ale jejich původní účel byl jiný. Proto podle autorů nejsou zcela dostatečné. Jejich vzorek také nebyl reprezentativní a neobsahoval srovnání se zaměstnanými.

Latentní a manifestní benefity testovala i studie Paula a Batinice (2010). Jejich výzkum je přesvědčivější díky využití většího a především reprezentativního vzorku, který zahrnoval i zaměstnané osoby. Autoři ověřovali přístup zaměstnaných, nezaměstnaných a *osob mimo pracovní trh* (Out of Labour

Force - OLF)⁶ k latentním a manifestním benefitům na reprezentativním vzorku německé populace. K měření latentních benefitů použili osmipoložkovou škálu přístupu ke kategoriím zkušenosti⁷ (Access to Categories of Experience – ACE, Evans podle Paul & Batinic, 2010), Manifestní benefity měřili pomocí třípoložkové škály finančních obtíží (kterou použili též Creed & Macintyre, 2001). Spokojenost měřili pomocí čtyř položek převzatých ze škály General health Questionnaire měřící psychologické zdraví.

Analýza potvrdila, že pracující mají znatelně lepší přístup než nezaměstnaní i než osoby mimo pracovní trh ke všem latentním i manifestním benefitům. Jedinou výjimku tvořil sociální status, k němuž měly osoby mimo pracovní trh stejný přístup, jako zaměstnaní, zatímco nezaměstnaní měli přístup výrazně nižší. Dokonce i osoby na velmi nízké společenské pozici – nekvalifikovaní manuální pracovníci – vykazovaly lepší přístup k latentním benefitům než nezaměstnaní. Na druhou stranu – a v rozporu s předpoklady modelu Marie Jahody – tento lepší přístup jim nezajišťoval vyšší spokojenost. Neplatí tedy, že by jakákoli, byť sebehorší práce, byla lepší než nezaměstnanost. Navíc ačkoli osoby mimo pracovní trh měly signifikantně nižší přístup k latentním i manifestním benefitům než zaměstnaní, vykazovaly dokonce mírně vyšší spokojenost, než zaměstnaní (ovšem jen na hladině spolehlivosti $p=0,1$; Paul & Batinic, 2010, str. 54).

Autoři také provedli regresní analýzu vlivu jednotlivých latentních i manifestního benefitů na spokojenost. Model prokázal vliv statusu ($B=0,30$), sociálního kontaktu ($B=0,11$) z latentních benefitů a finančního příjmu ($B=0,25$). Ostatní latentní benefity – časová struktura, kolektivní smysl a pravidelná aktivita v modelu nevykazovaly signifikantní vliv. Model tedy u tří z pěti latentních benefitů vliv na spokojenost nepotvrdil. Naopak potvrdil předpoklad o vlivu manifestního benefitů. Z latentních benefitů se jako nejsilnější prediktor ukázal status.

Autoři také vyjadřují pochybnost, zda je model Jahody vyčerpávající. Fakt, že osoby mimo pracovní trh vykazovaly stejnou spokojenost jako zaměstnaní i přes deficit v latentních benefitech, vedl autory k zamyšlení, zda

---

⁶ Vlastní překlad. Souhrnné označení pro osoby, které nejsou zaměstnané, ale neřadí se mezi nezaměstnané. Jde především o studenty, důchodce a ženy v domácnosti.

⁷ Vlastní překlad.

neexistují nějaké jiné (latentní) benefity, které model nezahrnuje a které by tento jev vysvětlily.

Tato studie tedy poskytuje částečnou podporu oběma modelům, ale spíše modelu Fryera. Autoři sice v závěru uvádějí, že jejich analýza podporuje model Jahody, neboť všechny latentní benefity korelují se spokojeností, avšak vycházejí přitom pouze z tabulky korelací. V regresní analýze, tedy při kontrole ostatních proměnných se prokázal vliv jen dvou z pěti latentních benefitů. Jako nejsilnější prediktor z latentních i manifestních benefitů se projevil status. Z latentních benefitů určitý vliv na spokojenost vykázal i sociální kontakt, ovšem u ostatních latentních benefitů se vliv neprokázal. Naopak se v modelu potvrdil podstatný vliv finančního příjmu. Cíl autorů však nebyl porovnat tyto dva modely, ale spíše prozkoumat přístup zaměstnaných a nezaměstnaných k manifestním i latentním benefitům, a proto jejich analýza nepodává dostatečné důkazy pro jeden či druhý model.

Dosud citované výzkumy zkoumaly dopad nezaměstnanosti na spokojenost či mentální zdraví. Metoda, kterou využili Knabe, Rätzel, Schöb a Weimann (2010), však nabízí jinou perspektivu na vztah spokojenosti a nezaměstnanosti. Autoři zvolili metodu rekonstrukce dne (Day Reconstruction Method – DRM), pomocí které jsou měřeny emoce, jež člověk v průběhu dne při vykonávání různých činností pociťuje. Výhodou metody je, že podává detailní přehled o struktuře emocí v průběhu dne, a je možné sledovat afekty v souvislosti s konkrétními vykonávanými činnostmi. Autoři vedle toho také měřili spokojenost pomocí jednoduché otázky se škálou 0-10. V analýze pak srovnávali hodnoty těchto měr u zaměstnaných a nezaměstnaných.

Výsledky jsou velmi zajímavé. Ve shodě s předchozími výzkumy se potvrdilo, že spokojenost (měřená jednoduchým dotazem) je v nezaměstnanosti nižší, a to i za kontroly příjmu i jiných proměnných. Avšak průběžně měřený emoční stav se u zaměstnaných a nezaměstnaných signifikantně nelišil. Při analýze jednotlivých činností dokonce práce vyšla jako jedna z nejhůře prožívaných činností (mezi dalšími špatně hodnocenými byly domácí práce či hledání zaměstnání).

Na druhou stranu, když autoři porovnali emoční stav zaměstnaných a nezaměstnaných při totožné činnosti, zjistili, že nezaměstnaní všechny činnosti prožívají signifikantně hůře. Autoři z toho vyvozují, že nezaměstnaní v emoční

rovině kompenzují negativní dopady nezaměstnanosti tím, že se věnují příjemnějším činnostem než zaměstnaní, jejichž hlavní činností je práce. To dokládá i skutečnost, že zatímco ve všedních dnech pociťují zaměstnaní horší emoce než nezaměstnaní, o víkendu je situace obrácená a šťastnější pocity prožívají zaměstnaní.

Zbývá zde vysvětlit příčinu rozdílu mezi spokojeností a průměrným emočním stavem změřeným pomocí DRM. Jedno z vysvětlení spočívá v tom, že hlavní roli pro zhodnocování spokojenosti u respondenta nehraje trvání pocitů. U zaměstnaných hraje vysokou roli horší emoční stav práce, která tvoří jejich hlavní časovou náplň. Avšak u nezaměstnaných se objevuje „skličující efekt“⁸ (*saddening effect*, Knabe a kol., 2010, str. 884) z nezaměstnanosti – všechny činnosti i ve volném čase jsou prožívány o něco hůře než u zaměstnaných. Podle autorů je možné, že při celkovém zhodnocování spokojenosti se projeví hlavně skličující efekt, zatímco délka negativně prožívaných činností (práce u zaměstnaných) v tomto zhodnocení není relevantní.

Podle druhého vysvětlení hrají při hodnocení spokojenosti se životem nezaměstnaných dva různé mechanismy – hédonická adaptace a adaptace aspirací (Knabe, Rätzel, Schöb, & Weimann, 2010, str. 883). Hédonická adaptace, která se týká emocí, se projevuje tak, že nezaměstnaní přizpůsobují své situaci (nezaměstnanosti) volný čas. Tím dokážou vyvážit své horší prožívání tím, že se věnují příjemnějším činnostem. Podle mechanismu adaptace aspirací by při změně podmínek, tedy ztrátě zaměstnání, mohli nezaměstnaní přizpůsobit své cíle. Fakt, že i při kontrole významných proměnných výsledky ukazují podstatně sníženou spokojenost nezaměstnaných, podle autorů dokládá, že adaptace aspirací u nezaměstnaných neprobíhá a zaměstnání stále zůstává cílem a referenčním stavem pro nezaměstnané.

Výzkum tedy ukazuje, že dopad nezaměstnanosti na celkovou spokojenost člověka je odlišný od dopadu na jeho každodenní prožívání. Částečně tedy podporuje teorii Davida Fryera, nezaměstnaní si podle výzkumu uspořádali čas tak a našli takové aktivity, že jejich každodenní prožívání se nezhoršilo. Ovšem jejich celková spokojenost se životem přesto utrpěla i při kontrole finančního příjmu. Z toho plyne, že absence práce má ještě jiné než materiální důsledky, které se neprojeví na celkovém každodenním prožívání (i když zhorší prožívání

---

8 Vlastní překlad.

každé jednotlivé činnosti v důsledku skličujícího efektu), ale na celkové spokojenosti se životem ano. Podle vysvětlení autorů je možné, že je to proto, že práce pro nezaměstnané zůstává měřítkem, podle kterého určují své aspirace. Práce tedy poskytuje i jiné hodnoty a její absence má negativní důsledky i jiné než finanční.

Další výzkum nezkoumal přímo v této práci testované teorie, ale přesto může poskytnout vhled do vlivu finančních proměnných na vztah nezaměstnanosti a spokojenosti. Že vztah nezaměstnanosti a nespokojenosti není přímočarý a vysvětlitelný pouze pomocí financí dokládá studie zaměřující se na otázku zaměstnání a identity. Hetschko, Knabe a Schöb (2010) zkoumali změnu spokojenosti při přechodu dlouhodobě nezaměstnaných do důchodu. Práce funguje nejen jako zdroj příjmu, ale poskytuje člověku i určitou identitu a status. Nezaměstnanost může být do určité míry stigmatizující, avšak po odchodu do důchodu, ačkoli z hlediska životního stylu zůstává vše stejné, se status člověka mění a stigma nezaměstnanosti mizí. Tuto hypotézu Hetschko a kol. potvrdili. Ve své studii využívající data z longitudinálního panelového výzkumu German Socio-Economic Panel zjistili, že při odchodu do důchodu se dlouhodobě nezaměstnaným výrazně zvyšuje životní spokojenost. Studie tedy naznačuje, že stigma spojené s nezaměstnaností má velký vliv na životní spokojenost dlouhodobě nezaměstnaných. Zvýšení spokojenosti při vstupu do důchodu by mohlo být vysvětleno i tím, co autoři nazývají *čistý efekt důchodu*⁹ (pure retirement effect). Podle tohoto efektu se spokojenost při vstupu do důchodu zvyšuje nejen nezaměstnaným, ale i zaměstnaným. Kdyby zlepšení spokojenosti bylo vysvětleno tímto jevem, nesvědčilo by to o stigmatizujícím efektu nezaměstnanosti. Autoři však pro kontrolu tohoto efektu porovnávali změnu spokojenosti při přechodu do důchodu u zaměstnaných a nezaměstnaných. Analýza ukázala, že spokojenost nezaměstnaných se po přechodu do důchodu zvýší podstatně více než u zaměstnaných. Závěry studie tedy svědčí o platnosti hypotézy, že v negativním vlivu nezaměstnanosti na spokojenost hraje roli i stigma, které s sebou nezaměstnanost nese.

---

9 Vlastní překlad.

2.3.3 Shrnutí empirických výzkumů

Při prozkoumání dvou nejvýznamnějších modelů vysvětlujících sníženou životní spokojenost nezaměstnaných (*model latentní deprivace* a *model omezené možnosti jednat*) se ukázalo, že ani jeden z nich neposkytuje plné vysvětlení. Mnohé výzkumy (např. Ervasti & Venetoklis, 2010; Creed & Macintyre, 2001; Gallie & Russel, 1998) naznačují, že nejsilnější vliv má nedostatek finančních prostředků, avšak i latentní benefity jako sociální kontakt či status (Paul & Batinic, 2010), případně časová struktura (Creed & Macintyre, 2001) hrají také významnou roli. Výzkum německých vědců (Hetschko a kol. 2013) ukazuje, že otázka identity hraje v nespokojenosti nezaměstnaných velkou roli. U lidí, kteří změnili svůj status z nezaměstnaného na důchodce, zaznamenali nárůst spokojenosti, ačkoli se jinak jejich způsob života ani příjem zásadně nezměnily. V současné společnosti je tedy placené zaměstnání důležitým zdrojem identity. Výzkum Knabeho a kol. (2010) ukazuje, že co do každodenního emočního prožívání jsou nezaměstnaní kompenzováni volným časem, který mohou trávit příjemnějšími aktivitami, než prací, avšak přesto mají horší celkovou spokojenost. Tuto diskrepanci vysvětlují tím, že aspirace nezaměstnaných se neadaptují na novou situaci a zaměstnanost zůstává referenčním stavem.

Vzhledem k tomu, že ve většině výzkumů finanční příjem ani v kombinaci s latentními benefity nevysvětlil většinu vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti (kromě výzkumu Ervastiho a Venetoklise, 2010, jejichž závěry však z metodologických důvodů nejsou přesvědčivé, viz kapitolu 3.1.5 Porovnání s výzkumem E&V), nabízí se možnost, že existují i jiné benefity práce, které v ani jednom modelu zahrnuté nejsou (Paul & Batinic, 2010).

3 Empirická část

V této části otestuji teorie vysvětlující vztah spokojenosti a nezaměstnanosti na datech týkajících se České republiky. Cílem je ověřit model Marie Jahody, podle které hraje silnou roli v nezaměstnanosti absence latentních benefitů, a model Davida Fryera, podle kterého je hlavním vysvětlením nespokojenosti v nezaměstnanosti finanční příjem, obě teorie jsou popsány v kapitole 2.3.1 *Teorie: Model omezené možnosti jednat a Model latentní deprivace*.

V první části vycházím z výzkumu Ervastiho a Venetoklise (2010), kteří testovali model finanční deprivace na datech European Social Survey (2018). Mým cílem je ověřit jejich výsledky na datech z České republiky s použitím většího vzorku. V druhé části na datech z šesté vlny ESS, která obsahuje modul týkající se *well-being*, otestuji teorii latentních benefitů.

3.1 Test modelu omezené možnosti jednat

3.1.1 Design

Metodologicky jsem se inspiroval výzkumem Ervastiho a Venetoklise (2010), kteří testují model finanční deprivace¹⁰ (financial strain theory) Davida Fryera na datech z celé Evropy z první vlny ESS. Analýzu provádějí pomocí hierarchické lineární regrese, přičemž testují, jak se vztah nezaměstnanosti a spokojenosti proměňuje při kontrole finančních proměnných. Z jejich analýzy vyplývá, že při kontrole financí výrazně klesá vliv nezaměstnanosti na spokojenost. U sedmi zemí včetně České republiky se vztah mezi nezaměstnaností a spokojeností při kontrole finančních proměnných dokonce stává statisticky nesignifikantním (Ervasti & Venetoklis, 2010, str. 136). Jejich studie však zpracovává pouze jednu vlnu ESS, proto mají ve vzorku některých zemí velmi nízký počet nezaměstnaných (v ČR pouze 34). To snižuje přesvědčivost jejich výsledků.

Cílem mé analýzy je ověřit model finanční deprivace na větším vzorku a pouze pro Českou republiku. K získání dostatečného počtu nezaměstnaných jsem

---

¹⁰ Vlastní překlad. Jde o jiný název modelu omezené možnosti jednat (agency restriction model) Davida Fryera.

využil spojená data ze všech dosud proběhnuvších vln ESS z České republiky. Data analyzuji pomocí vícerozměrné lineární regrese.

Nejprve ověřím základní předpoklad vyplývající z teoretické literatury i dřívějších empirických výzkumů, že nezaměstnanost má negativní vliv na spokojenost. To by mělo být patrné už z deskripce dat, ale ověřím to i regresní analýzou (M1).

Druhý model (M2) bude obsahovat kontrolní sociodemografické a jiné proměnné, které podle dosavadního stavu sociologického i psychologického poznání (Křivohlavý, 2013; Fryer, 1992, Diener, 2009) mají vliv na spokojenost. Proto je důležité je do modelu zahrnout.

Třetí model bude zahrnovat i finanční proměnné (M3). To umožní učinit závěr o tom, zda negativní efekt nezaměstnanosti na spokojenost není způsoben jen nedostatkem peněz. Jde tedy o přímé ověření *modelu omezené možnosti jednat* Davida Fryera. V případě, že se za přítomnosti finančních proměnných v modelu vztah mezi nezaměstnaností a spokojeností stane nesignifikantní, bude model svědčit o platnosti teorie.

Do posledního modelu (M4) zahrnu i proměnné zastupující latentní funkce práce, jak je formuluje Jahoda. Těchto proměnných není dost na to, aby teorii dostatečně podložily, ale mohou alespoň platnost teorie naznačit. Za předpokladu platnosti modelu latentních benefitů by však v tomto modelu měla opět snížit síla vztahu mezi spokojeností a nezaměstnaností. V případě, že tento vztah už bude plně vysvětlen modelem M3, nebude již tento model (M4) zapotřebí a výsledek podpoří Fryerův model. Přehled modelů je uveden v tabulce 1. Výsledky nakonec porovnáám s výzkumem Ervastiho a Venetoklise (2010), abych ověřil jejich závěry na české populaci a na větším vzorku.

Tabulka 1 - design modelů

M1:	WB =	status zaměstnanosti						
M2:	WB =	status zaměstnanosti	+	kontrolní proměnné				
M3:	WB =	status zaměstnanosti	+	kontrolní proměnné	+	finanční proměnné		
M4:	WB =	status zaměstnanosti	+	kontrolní proměnné	+	finanční proměnné	+	latentní funkce

3.1.2 Data

K analýze využívám data European Social Survey (ESS, 2018), který probíhá každé dva roky od roku 2002 po celé Evropě. Z osmi dosud zveřejněných vln jich v České republice proběhlo sedm – tedy všechny kromě 3. vlny v roce 2006. Pro získání dostatečného zastoupení nezaměstnaných ve vzorku jsem pro analýzu použil agregovaná data ze všech sedmi ročníků, kterých se ČR zúčastnila.

3.1.3 Proměnné

Závisle proměnná:

Závisle proměnnou tvoří proměnná spokojenost (pod kódem *wellb*), kterou získám jako aritmetický průměr otázek na štěstí a spokojenost:

„C1. Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)?“

„B29. Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jak jste v současnosti celkově spokojen(a) se svým životem? Odpovězte mi prosím s použitím této karty, kde 0 znamená naprosto nespokojený(á) a 10 naprosto spokojený(á).“ (ESS, 2018a)

Spokojenost je komplexní jev a jeho měření pomocí těchto dvou otázek představuje do jisté míry zjednodušení. Komplexnější míry obvykle zahrnují více položek, jednou z nejpoužívanějších je například 12položkový General health questionnaire (GHQ-12), který je v oblasti měření vlivu nezaměstnanosti na psychologické zdraví běžně užíván (Booker & Sacker, 2012; Mandemakers & Monden, 2013). Podle Gallieho a Russel (1998) jednoduchá otázka na spokojenost se životem vykazuje dostatečnou korelaci s mírou GHQ. Takto zjednodušenou míru well-being používají kromě Gallieho a Russel i jiné výzkumy, například Calvo, Mair a Sarkisian (2015) či Ervasti a Venetoklis (2010), jejichž analýzou jsem se inspiroval a využívám totožně konstruovanou proměnnou well-being, mimo jiné proto, abych mohl své výsledky porovnat s jejich. European Social Survey, jehož data jsou použita v této práci, rozlišuje mezi dvěma koncepty, hédonickým a eudaimonickým well-being. Eudaimonické well-being se skládá z rozsáhlého dotazníku na mnoho aspektů psychologického zdraví a bylo zjišťováno jen v 6. kole ESS. Hédonické well-being se zjišťuje v každém kole ESS a tvoří jej 2 proměnné, které zde používám já. Z analýzy těchto dvou

Tabulka 2 – Proměnné v modelech M1-M4 (1. část)

	proměnná v ESS	proměnná v modelu	popis	typ	původní kategorie	kategorie v modelu
	stflife/happy	wellb	(happy+stflife)/2	ordinální	0-10	Škála 0-10
empl	mnactic	employed	status zaměstnanosti	binární		0/1 (0 - nezaměstnaný/á; 1- zaměstnaný/á)
kontrolní proměnné (ctrl)	edulvla	edulvlaR	Nejvyšší dosažené vzdělání	ordinální	5 kategorií	1-3(1 - primární - ref. kat; 2 - sekundární; 3- terciární)
	gndr	gndrR	pohlaví respondenta	binární	1/2	0/1 - 0=muž/1=žena
	marital	maritalR	Rodinný stav	nominální	5-7 kategorií (podle vlny ESS)	1-3 (1-ženatý/vdaná - ref. kat.; 2 - rozvedený /ovdovělý; 3-svobodný/á)
	chldhm	chldhmR	Přítomnost dětí v domácnosti	binární	1/2	0/1 (0 - ne 1 - ano)
	Agea	ageaR	age of respondent	kardinální		
	health	healthR	subjektivní zdraví	ordinální	1 (dobré) - 5 (velmi špatné)	1-3 (1 - dobré - ref. kat.; 2 - přijatelné; 3 -špatné)
	rlgblg	rlgblgR	religiozita	binární	1/2	0/1 (0 - ano 1 - ne)
	iscoco/isco08	class5	profesní klasifikace podle Oesch(2006)	nominální	ISCO	1-5 (1 Higher-grade service class 2 Lower-grade service class 3 Small business owners 4 Skilled workers 5 Unskilled workers)
manifestní benefity	hinctnta	incomeR3	příjem domácnosti	ordinální	ESS 1,2: (1-12); ESS 4,5,6,7,8: 1-10	1-3 (1 nejnižší - ref. kat.) – pro postup rekódování viz tabulku P.1 v příloze
	hincfel	hincfelR	pocit ohledně příjmu domácnosti	ordinální	4 kategorie	1-3 (1 - lze vyjít pohodlně; 2 - lze vyjít; 3 - obtížně, s velkými obtížemi)

Tabulka 2 – Proměnné v modelech M1-M4 (2. část)

	proměnná v ESS	proměnná v modelu	popis	typ	původní kategorie	kategorie v modelu
Latentní benefity	sclmeet	sclmeetR	frekvence sociálního kontaktu s přáteli, kolegy, rodinou	ordinální	1 (nikdy) -7 (denně)	1-3 (1: nikdy, zřídka, 1 měsíčně; 2:několikrát měsíčně, jednou týdně; 3:několikrát týdně; denně)
	inmdisc/ inprdsc	intimateR	máte osobu, které se můžete svěřit s intimními záležitostmi?	binární	0/1	0 - ne 1 - ano

konceptů vyplývá, že nejsou zaměnitelné, ale vykazují silnou korelaci (ESS, 2015).

Nezávisle proměnné:

Nezávisle proměnné jsou rozčleněné do čtyř skupin podle toho, jak vstupují do modelu.

- 1) status zaměstnanosti (employed)
- 2) kontrolní proměnné (ctrl)
- 3) finanční proměnné (fin)
- 4) latentní benefity (LB)

Všechny ordinální proměnné jsou pro účely analýzy redukovány na 3 kategorie a překódovány na dummy proměnné.

Status zaměstnanosti

Status zaměstnanosti je hlavní vysvětlující proměnnou. V konstrukci vycházím z dotazu na hlavní aktivitu v posledních sedmi dnech (*mnactic*), kterou jsem překódoval na binární proměnnou zaměstnaný, nezaměstnaný. Do zaměstnaných patří pouze ti, kteří odpověděli, že jejich hlavní činností je placená práce. Do nezaměstnaných pak ti, kteří uvedli jako hlavní „aktivitu“ nezaměstnanost, a to jak ti, kteří práci hledají, tak ti, kteří ji nehledají. Výsledkem je binární proměnná – zaměstnaný/nezaměstnaný. Stejně proměnnou konstruuji Ervasti a Venetoklis (2010). Základní předpoklad ohledně vztahu spokojenosti a

zaměstnanosti, doložený v mnoha studiích (Fryer, 1992; Gallie & Russel, 1998, ...), zní, že nezaměstnaní dosahují podstatně nižšího skóre než zaměstnaní. Cílem analýzy bude ověřovat, zda tento předpoklad platí i za kontroly jiných proměnných, zejména příjmu, a na základě toho učinit závěry o platnosti soutěžících teorií popsanych výše.

Kontrolní proměnné:

Do této skupiny patří proměnné, u kterých se očekává vliv na životní spokojenost i status zaměstnanosti, a proto je třeba je do modelu zahrnout, ale nesouvisejí přímo s teoretickými modely, které v práci ověřuji. Cílem je vyloučit skryté vlivy těchto proměnných.

Věk

Podle mnohých výzkumů výše věku pozitivně koreluje se štěstím (Křivohlavý, 2013). Na druhou stranu ve vztahu k nezaměstnanosti lze předpokládat, že ve vyšším věku je výpadek příjmů, jaký nezaměstnanost představuje, větším problémem, vzhledem k potřebě žít rodinu, či větším nárokům na společenský status, jaký práce poskytuje.

Sociální postavení

Jako indikátory sociálního postavení používám v práci proměnnou formálního dosaženého vzdělání a proměnnou zaměstnání. Mezi sociálním postavením, které je určeno nejen příjmem, ale i vzděláním a profesí, a spokojeností existuje nezanedbatelný vztah (Ervasti & Venetoklis, 2010). Dřívější studie naznačují, že vzdělání mírně pozitivně koreluje s životní spokojeností (Křivohlavý, 2013). Podle Křivohlavého se však tento vliv snižuje s tím, jak roste počet lidí s vysokoškolským vzděláním. Vzdělání tedy přestává poskytovat výjimečný společenský status. Lidé s vyšším vzděláním však mají i jiné předpoklady k vyšší spokojenosti než jen status. Vyšší vzdělání jde ruku v ruce s větším kulturním rozhledem a s větší šíří zájmů. Vzdělanější lidé také dovedou efektivněji využívat svůj čas k relaxaci či vhodně upravit svůj životní styl, a proto mají lepší předpoklady „optimalizovat“ svůj život k větší spokojenosti (Křivohlavý, 2013, str. 64). Ze stejného důvodu podle Marie Jahody může vzdělání zmírňovat negativní dopady nezaměstnanosti (Jahoda, 1982, str. 35). Podle Ervastiho a Venetoklise (2010) lidé na vyšší sociální pozici snáze v nezaměstnanosti hledají substituci za latentní benefity. Na druhou stranu podle

Jahody pro lidi s vyšším sociálním postavením, například pro manažery, může být dopad nezaměstnanosti také silně negativní, alespoň co se statusu týče (Jahoda, 1982, str. 57).

Proměnná vzdělání je pro účely analýzy redukována na 3 kategorie (1 – základní a nižší; 2 – středoškolské; 3 – vysokoškolské). Zaměstnání je v datech ESS zjišťováno na základě klasifikace ISCO. Pro účely analýzy je zde upravena do 5 kategorií podle klasifikace vytvořené Danielem Oeschem (2006) za pomoci jím napsaného skriptu (Oesch & Tawfik, 2014).

Gender

Podle výzkumů se dopad nezaměstnanosti na spokojenost může lišit podle pohlaví. Výzkum Meera (2014) ukázal, že ženy nezaměstnaností trpí méně, podle Meera je to v důsledku toho, že ženy na rozdíl od mužů svůj status neodvozují nutně ze zaměstnání, ale mohou jej získat i z jiného zdroje, například ze zaměstnání partnera. Podle Jahody (1982, str. 53) může žena snáze najít náhradu za latentní benefity plynoucí z práce v tradičních ženských rolích – například v domácnosti, nebo péči o děti. Otázkou je, zda je tento mechanismus platný i o téměř čtyřicet let později, nebo zda se tradiční role v důsledku emancipace již příliš oslabily.

Rodinný stav

Rodinný stav může výrazně ovlivnit efekt nezaměstnanosti na spokojenost, a to jak pozitivně, tak negativně. Na jednu stranu může příjem partnera nahradit či alespoň zmírňovat negativní efekt výpadku příjmu (tedy redukovat absenci manifestního benefitu), a navíc poskytovat psychologickou oporu (latentní benefit). Péče o děti a domácnost pak může poskytovat i časovou strukturu a pravidelnou aktivitu. Na druhou stranu v případě, že je rodina závislá na příjmu respondenta, může být jeho výpadek v případě nezaměstnanosti o to víc zdrcující a to jak materiálně tak psychologicky, neboť neschopnost zajistit rodinu/partnera může být vnímáno jako selhání. V datech je rodinný stav zkoumán otázkami na rodinný status (*maritalR*, kategorie ženatý/vdaná; rozvedený/á, ovdovělý/á; svobodný/á) a přítomnost dětí v domácnosti (*chldhmR*, kategorie 0 – ne; 1 – ano).

Subjektivní zdraví

Zdravotní stav podle výzkumů (Diener, 2009, str. 35) silně koreluje s životní spokojeností. Zároveň nezaměstnaní také vykazují horší zdravotní stav než zaměstnaní (Wilson & Walker, 1993). Vztah však může být obousměrný. Podle výzkumů se dlouhodobá nezaměstnanost může podepsat na zdravotním stavu (Fryer, 1992; Jahoda, 1982). Zhoršené zdraví pracujícího ale také může vést ke ztrátě zaměstnání (Ervasti & Venetoklis, 2010).

Religiozita

Náboženské vyznání může mít silné moderační účinky na spokojenost v nezaměstnanosti. Aktivita v církvi může poskytovat sociální oporu. Náboženské vyznání může člověku poskytovat pocit smysluplnosti. Náboženská víra také může člověku usnadňovat přijetí a zpracování negativní situace, ve které se ocitne (Ervasti & Venetoklis, 2010). V datech ESS je religiozita měřena binární otázkou na náboženské vyznání (0 – ano; 1 – ne).

Finanční proměnné:

Finanční proměnné v mém modelu hrají stěžejní roli. Umožní zjišťovat, jaký je vztah mezi nezaměstnaností a spokojeností očištěný od vlivu příjmu. Tím lze ověřovat model finanční deprivace. V modelu používám 2 finanční proměnné, a to příjem (*incomeR3*) a subjektivní spokojenost s příjmem (*hincfelR*).

Dle modelu finanční deprivace je výše příjmu hlavní příčinou strádání nezaměstnaných. Naopak dle modelu Marie Jahody jsou hlavním problémem nezaměstnaných absence latentních benefitů práce. V případě, že se výše nespokojenosti bude lišit u zaměstnaných a nezaměstnaných i při kontrolování vlivu příjmu, budou data svědčit ve prospěch modelu latentních benefitů. Opačný výsledek, tedy když po očištění vlivu příjmu vztah mezi zaměstnaností a spokojeností zmizí, bude podporovat Fryerovu hypotézu finanční deprivace. V datech ESS je příjem rozdělen do dvanácti kategorií, pro snazší interpretaci jsem jejich počet redukoval na tři¹¹.

---

¹¹ Překódování této proměnné představovalo metodologickou obtíž, neboť v jednotlivých kolech ESS byla škála příjmu konstruována jinak. Například v ESS 1 byly kategorie rozloženy tak nevyrovnaně, že v prvních čtyřech bylo zahrnuto 75% respondentů. Oproti tomu od ESS 5 je škála konstruována víceméně konzistentně tak, zastoupení v kategoriích je rovnoměrné. Proto jsem proměnnou konstruoval tak, aby kategorie byly ve všech vlnách ESS zastoupeny zhruba rovnoměrně (tabulka P.1 shrnující postup konstrukce kategorií se nachází v příloze).

Ervasti a Venetoklis, kteří analyzovali data z ESS 1, naproti tomu jednoduše agregovali 12 kategorií na 3 a to po čtyřech (1-4; 5-8; 9-12), proto jsou jejich kategorie zcela nerovnoměrné. Vzhledem k výzkumné otázce jde o zcela zásadní proměnnou, a tak takto nerovnoměrné zastoupení kategorií může mít za následek zkreslené výsledky.

Lze předpokládat, že významný vliv na spokojenost bude mít nejen výše příjmu, ale především to, jak příjem respondent subjektivně vnímá ve vztahu ke svým potřebám. Zda s ním žije pohodlně a bez problémů, nebo se potýká s materiálním nedostatkem. Proměnná je redukována ze 4 na 3 kategorie: 1. pohodlné vyjití s příjmem, 2. zvládnutí a 3. finanční potíže.

Latentní funkce

V datovém souboru bohužel není dostatek proměnných, které by odpovídaly latentním funkcím práce, jak je definuje M. Jahoda – tedy sociální kontakty, status, časová struktura, pravidelná aktivita a kolektivní smysl. Přímo je v ESS dotazována pouze míra sociálního kontaktu. Model (M4) zahrnující i latentní benefity tedy nebude vyčerpávající, ale alespoň bude indikovat, zda úvahy o latentních benefitech jako silném faktoru spokojenosti nezaměstnaných jsou plausibilní.

Sociální kontakty

Sociální síť může sloužit jako silná opora pro nezaměstnané, jedná se také přímo o jeden z latentních benefitů definovaných M. Jahodou. Podle její teorie práce poskytuje množství sociálních kontaktů nad rámec rodiny, které člověk v nezaměstnanosti postrádá. Dle psychologických výzkumů však z hlediska vlivu na spokojenost není tolik podstatná kvantita kontaktů, hlavní roli hraje, jak kvalitní vztahy člověk navazuje (Křivohlavý, 2013). Kvantita kontaktů je ve tomto výzkumu zjišťována pomocí otázky na frekvenci setkávání s blízkými, příbuznými či kolegy (*sclmeetR*), kvalita kontaktů je zastoupena otázkou, zda má respondent blízkého člověka, kterému se může svěřit s intimními záležitostmi (*intimateR*)¹².

Deskriptivní statistiky proměnných vstupujících do modelu jsou uvedeny v přílohách (P. 1 a P.2).

---

¹² Zda má respondent někoho, komu se může svěřit, nebylo ve všech kolech zjišťováno stejnou otázkou. Ve vlnách ESS 1-5 otázka zněla: „**Máte někoho, s kým můžete hovořit o intimních a osobních záležitostech?**“, ve vlnách 6-8 pak „**Kolik je lidí, pokud vůbec nějakých, se kterými můžete hovořit o svých intimních a soukromých záležitostech?**“ s odpověďmi (nikdo;1;2;3... 10 a více). Proměnnou jsem sjednotil do podoby prvního dotazu (z vln ESS1-5) s odpověďmi ano/ne. Ačkoli logicky je takové překódování odpovídající, škála nabízející více odpovědí představuje vychýlení ve prospěch vyššího počtu intimních kontaktů. Kvůli nemožnosti jiného řešení jsem se však rozhodl proměnnou zařadit. I přes ne úplnou konzistentnost obě otázky identifikují lidi s deprivací intimních sociálních kontaktů.

3.1.4 Výsledky analýzy

Data analyzují pomocí vícenásobné lineární regrese. Protože jsou vysvětlující proměnné rozděleny do čtyř skupin, které do modelu přidávám postupně, je možné využít metodu *blockwise*, díky které proměnné vstupují do modelu v blocích. Regresní model splňuje všechny předpoklady lineární regrese, pročež je možno přistoupit k interpretaci¹³.

První model (M1) ověřuje předpoklad, že nezaměstnanost je spojena se sníženou spokojeností. Tento předpoklad se prokázal jako platný, vztah vyjádřený korelačním koeficientem $R^2=0,045$ (viz tabulku 3) je statisticky signifikantní. Hypotézu H_0 o neexistenci vztahu tedy lze vyvrátit. Podoba vztahu je lépe patrná z koeficientu $B=1,526$ (tabulka 3). Ten značí, že podle modelu je míra spokojenosti u zaměstnaného člověka oproti nezaměstnanému na desetibodové škále přibližně o 1,5 bodu vyšší. Tento model vysvětluje jen 4,5% rozptylu spokojenosti ($R^2=0,045$).

Tabulka 3 - přehled modelů M1-M4

model	B_{empl}^*	SE**	t**	p**	r2	N	N(unempl)
M1	1,526	,095	16,041	,000	,045	5404	362
M2	1,099	,092	11,885	,000	,155	5404	362
M3	,717	,094	7,653	,000	,196	5404	362
M4	,699	,092	7,581	,000	,223	5404	362

*B - koeficient B pro vztah employed a well-being (za kontroly ostatních proměnných v modelu)

** - směrodatná odchylka, t-test a p. hodnota se vztahují ke koeficientu B_{empl}

Při vstupu kontrolních proměnných do modelu (M2) se zvýší míra rozptylu, který model vysvětluje, na 15,5%. Zajímavé je, že u některých z kontrolních proměnných, které podle teoretické literatury mohou ovlivňovat výši spokojenosti, vychází vztah statisticky nesignifikantní (na hladině $p=0,05$). Konkrétně jde o pohlaví, věk a přítomnost dětí v domácnosti. U profesní klasifikace (*class5*) jsou signifikantní jen poslední dvě kategorie. Vliv těchto proměnných se tedy v modelu nepotvrdil, ale to na tomto místě není klíčové, protože jde jen o kontrolní proměnné z hlediska testovaných teorií. Z kontrolních

¹³ U vícenásobné lineární regrese je třeba ověřit předpoklady, aby byl model spolehlivý a mohl být použit k zobecňujícím závěrům. Model vyhovuje předpokladu o multikolinearitě – žádná z korelací mezi vysvětlujícími proměnnými nepřevyšuje 0,8 ani ukazatel VIF se neblíží u žádné z proměnných kritickým hodnotám (Hebák, 2007, str. 145, uvádí 9, nebo přísněji 5). Předpoklad o homoskedasticitě je také splněn (scatterplot P.5 v příloze). Dle histogramu odpovídají rezidua přibližně normálnímu rozdělení (histogram P.4 v příloze). Durbin-Watsonův test vychází $d=1,753$, což se blíží hodnotě 2 svědčící o nezávislosti reziduí.

proměnných jako nejsilnější prediktory slouží zdravotní stav (pokles o 0,8 u kategorie uspokojivý a pokles o 1,6 bodu u kategorie špatný oproti referenční kategorii dobrý) a rodinný stav ($B=-0,747$ u ovdovělých/rozvedených a $B=-0,244$ u svobodných). Hodnota koeficientu B u vysvětlující proměnné *employed* klesla výrazně - na $B_{empl}= 1,099$. Část vztahu tedy byla vysvětlena kontrolními proměnnými.

Stěžejním je v této analýze třetí model (M3), který obsahuje finanční proměnné. Ten opět predikuje vztah o něco lépe, avšak změna není tak vysoká jako při vstupu kontrolních proměnných.

Zahrnutí finančních proměnných vedlo k nárůstu modelem vysvětleného rozptylu o 4% ($R^2=0,196$ pro M3, viz tabulku 3). Nejdůležitější je ovšem koeficient B pro proměnnou *employed* (všechny koeficienty pro modely M3 a M4 jsou v tabulce 4). Ten se sice snížil na $B_{empl}=0,717$, ale podle t-testu zůstal signifikantní ($p=0$). Finanční proměnné tedy i pro agregovaná data ESS pro Českou republiku vysvětlují určitou část vztahu nezaměstnanosti a snížené spokojenosti, ale ne do takové míry, jako analýza ve studii Ervastiho & Venetoklise (2010). V jejich modelu se při zahrnutí finančních proměnných vztah nezaměstnanosti a spokojenosti stal nesignifikantním. Je velmi pravděpodobné, že slabý vztah byl způsobený nízkým počtem respondentů v kategorii nezaměstnaných ($N_{unempl}=34$). Model Ervastiho a Venetoklise se liší od toho mého ještě v jiných směrech, než jen velikostí vzorku proto pro srovnatelnost ještě provedu jeho replikaci pouze na datech z 1. vlny ESS, která použili autoři (viz další kapitulu). V mém modelu, který obsahuje dostatečný počet respondentů, se při kontrole finančních proměnných vztah mezi nezaměstnaností a spokojeností sice podstatně sníží, ale stále zůstává poměrně silný. Nejde tedy říct, že by nespokojenost v nezaměstnanosti byla vysvětlena především, nebo dokonce pouze finančním příjmem. Finance sice hrají určitou roli, ale ne tak silnou, jak předpokládá model finanční deprivace.

Tabulka 4 - Koeficienty modelů M3 a M4

Model			Nestandard. koeficienty		t	Sig.	95,0% CI	
			B	SE				
M3		(Constant)	6,910	,212	32,579	,000	6,494	7,326
		employed	,717	,094	7,653	,000	,533	,900
	Kontrolní proměnné	gndrR	,089	,045	1,976	,048	,001	,178
		ageaR	-,004	,002	-1,682	,093	-,009	,001
		chldhmR	-,050	,052	-,974	,330	-,152	,051
		marital_D2	-,540	,062	-8,742	,000	-,661	-,419
		marital_D3	-,173	,072	-2,395	,017	-,315	-,031
		class_D2	,103	,085	1,207	,228	-,064	,270
		class_D3	,095	,099	,959	,338	-,099	,289
		class_D4	-,034	,082	-,412	,680	-,195	,127
		class_D5	-,116	,092	-1,258	,209	-,297	,065
		edu_D2	,121	,102	1,183	,237	-,079	,321
		edu_D3	,258	,122	2,105	,035	,018	,498
		health_D2	-,712	,056	-12,677	,000	-,822	-,602
		health_D3	-1,443	,127	-11,377	,000	-1,691	-1,194
	rlgblgR	-,165	,059	-2,770	,006	-,281	-,048	
	finanční proměnné	income_D2	,241	,061	3,931	,000	,121	,361
income_D3		,181	,071	2,550	,011	,042	,319	
hincfel_D2		-,375	,066	-5,717	,000	-,503	-,246	
hincfel_D3		-1,045	,078	-13,351	,000	-1,198	-,891	
M4		(Constant)	5,900	,221	26,646	,000	5,466	6,334
		employed	,699	,092	7,581	,000	,518	,879
	Kontrolní proměnné	gndrR	,069	,045	1,558	,119	-,018	,157
		ageaR	-,001	,002	-,570	,569	-,006	,003
		chldhmR	-,049	,051	-,953	,341	-,149	,051
		marital_D2	-,525	,061	-8,619	,000	-,644	-,406
		marital_D3	-,193	,071	-2,708	,007	-,333	-,053
		class_D2	,110	,084	1,312	,189	-,054	,274
		class_D3	,086	,097	,883	,377	-,105	,277
		class_D4	-,010	,081	-,123	,902	-,169	,149
		class_D5	-,093	,091	-1,026	,305	-,271	,085
		edu_D2	,101	,100	1,002	,316	-,096	,297
		edu_D3	,216	,121	1,793	,073	-,020	,452
		health_D2	-,643	,055	-11,582	,000	-,752	-,534
		health_D3	-1,383	,125	-11,081	,000	-1,628	-1,138
	rlgblgR	-,137	,059	-2,344	,019	-,252	-,022	
	finanční proměnné	income_D2	,234	,060	3,882	,000	,116	,352
income_D3		,164	,070	2,352	,019	,027	,300	
hincfel_D2		-,360	,064	-5,592	,000	-,487	-,234	
hincfel_D3		-1,002	,077	-13,006	,000	-1,153	-,851	
latentní benefity	sclmeet_D2	,395	,057	6,921	,000	,283	,507	
	sclmeet_D3	,590	,063	9,339	,000	,466	,714	
	intimateR	,571	,068	8,335	,000	,437	,705	

U finančního příjmu, kde je jako referenční zvolena nejnižší příjmová kategorie, predikuje model M3 nárůst spokojenosti u druhé nejvyšší kategorie (*income_D2*) přibližně 0,25 bodu (oproti ref. kat.) a u nejvyšší příjmové kategorie (*income_D3*) nárůst o méně než 0,2 (oproti ref. kat.). Vztah tedy oproti očekávání není lineární. U spokojenosti s příjmem (ref. kat. – „s příjmem se žije pohodlně“) predikuje model druhé kategorii (*hincfel_d2* - „s příjmem lze vyjít“) pokles o téměř 0,4 body spokojenosti a nejnižší kategorii (*hincfel_d3* - „s příjmem se vychází těžko“) pokles o celý 1 bod spokojenosti. Subjektivní hodnocení příjmu je tedy silnějším prediktorem spokojenosti než výše příjmu a navíc má spíše lineární charakter (což u finančního příjmu neplatí).

Poslední model (M4) slouží k ověření hypotézy o latentních funkcích, ovšem vzhledem k malému počtu proměnných nemůže být konkluzivní. Model se oproti M3 zlepšil o $R^2=0,027$. Vysvětlí tedy o 2,7% rozptylu více než model předchozí. Koeficient B vypovídající o vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti při zadržení koeficientů ostatních prediktorů jako konstantních se redukuje jen mírně – z předchozích 0,717 (M3) na $B=0,699$ (M4). Připojením proměnných týkajících se sociálního kontaktu zkoumáme, zda nezaměstnaní mají redukovanou spokojenost při stejné míře sociálního kontaktu. Jinými slovy, do jaké míry je negativní efekt nezaměstnanosti způsobený tím, že nezaměstnanost redukuje možnosti sociálního kontaktu. Data naznačují, že sociální kontakt by snad určitou nepatrnou roli hrát mohl, neboť negativní vliv nezaměstnanosti se sníží, ale při pohledu na směrodatnou chybu je zřejmé, že tato změna ani není statisticky významná (změna je jen o 0,018 bodů na škále spokojenosti, když směrodatná chyba je 0,092). Pro lepší ověření modelu latentních benefitů by ale bylo potřeba zachytit i vliv ostatních latentních benefitů.

3.1.5 Porovnání s výzkumem E&V

Přímé porovnání výsledků mého modelu a modelu Ervastiho a Venetoklise je ztíženo tím, že ne všechny vlny ESS obsahují zcela totožné otázky. Vlna ESS, již využívají citovaní autoři, obsahuje otázku na subjektivní důležitost práce v životě. Další odchylka může být způsobena tím, jak konstruují některé proměnné, zejména profesní klasifikaci a příjem (o tom dále). Ervasti a Venetoklis sice používají víceúrovňovou regresní analýzu, avšak prezentují i hodnoty pro jednotlivé země, takže jejich výsledky pro Českou republiku by měly být rámcově srovnatelné s vícerozměrnou lineární regresí, kterou používám já.

Tabulka 5 - srovnání modelu M4, replikovaných modelů a modelu E&V

model	B*	SE**	CI**	t**	p**	r2	N	N _(unempl)	
M4	,699	,092	,518	,879	7,581	,000	,223	5404	362
EV_repl_A	,512	,338	-,151	1,175	1,512	,131	,267	478	26
EV_repl_B	,613	,338	-,049	1,275	1,813	,071	,322	428	27
E&V_CZ	,661	,396	-,115	1,437	1,67	,096	0,283	401	34

*B - koeficient B pro vztah employed a well-being za kontroly ostatních proměnných v modelu

** - směrodatná odchylka, t test, CI a p. hodnota se vztahují ke koeficientu B_{empl}

Kromě jiné metody se můj model od modelu Ervastiho a Venetoklise liší v některých proměnných a to z několika důvodů. Především mnou použitá agregovaná data neobsahují dotaz na důležitost práce, který využívají Ervasti a Venetoklis. Dále jsem se do svého modelu rozhodl zahrnout i dotaz na intimní vztahy (*intimateR* – viz kapitulu proměnné). Dalším podstatným rozdílem je způsob, jakým konstruuji proměnnou týkající se finančního příjmu. Ervasti a Venetoklis jednoduše agregovali kategorie po čtyřech, což vede k extrémně nerovnoměrnému zastoupení v kategoriích. Odlišnosti v konstrukci této proměnné jsou již shrnuté v kapitole proměnné 3.1.3 v poznámce 9. Dalším rozdílem je pak odlišná konstrukce profesní klasifikace. Ervasti a Venetoklis použili schéma Eriksona a Goldthorpa (1992), v mém modelu je použito schéma Daniela Oesche (Oesch, 2006). Rozdílná schémata vedou pravděpodobně k odlišnostem v chybějících hodnotách. Odlišné četnosti jsou uvedeny v tabulce 5.

Abych zjistil, zda jsou naše modely porovnatelné, provedu nejprve replikaci regresního modelu E&V pro českou republiku v 1. vlně ESS na stejném datasetu, jako použili citovaní autoři – tedy na datech pouze z 1. vlny ESS, zahrnující otázku na vnímání důležitosti práce (tento replikovaný model je v tabulce označen EV_repl_A), pak model z první vlny zopakují na datech, která využívám já – tedy na agregovaných datech pro Českou republiku, avšak s analýzu provedu pouze na první vlně (model je označen EV_repl_B), a který tedy neobsahuje otázku na důležitost práce a naopak oproti modelu E&V obsahuje proměnnou týkající se intimních vztahů (*intimateR*). Tyto dva modely porovnáám s modelem pro Českou republiku, který ve své studii prezentovali Ervasti a Venetoklis (v tabulce označen E&V_CZ). Díky tomu bude zřejmé, jestli za použití mírně odlišných proměnných dosáhnou podobných hodnot, a tedy jestli jsou modely porovnatelné. Pokud modely budou porovnatelné, pak rozdílné výsledky mojí analýzy (Model M4) a analýzy E&V jsou způsobeny opravdu

zejména rozdílnou velikostí vzorku, nikoli odlišnou konstrukcí jednotlivých proměnných.

Při replikaci se mi nepodařilo získat přesně stejnou velikost vzorku v modelu. Na vině je pravděpodobně jinak konstruovaná proměnná týkající se třídního zařazení na základě profesní klasifikace (viz výše).

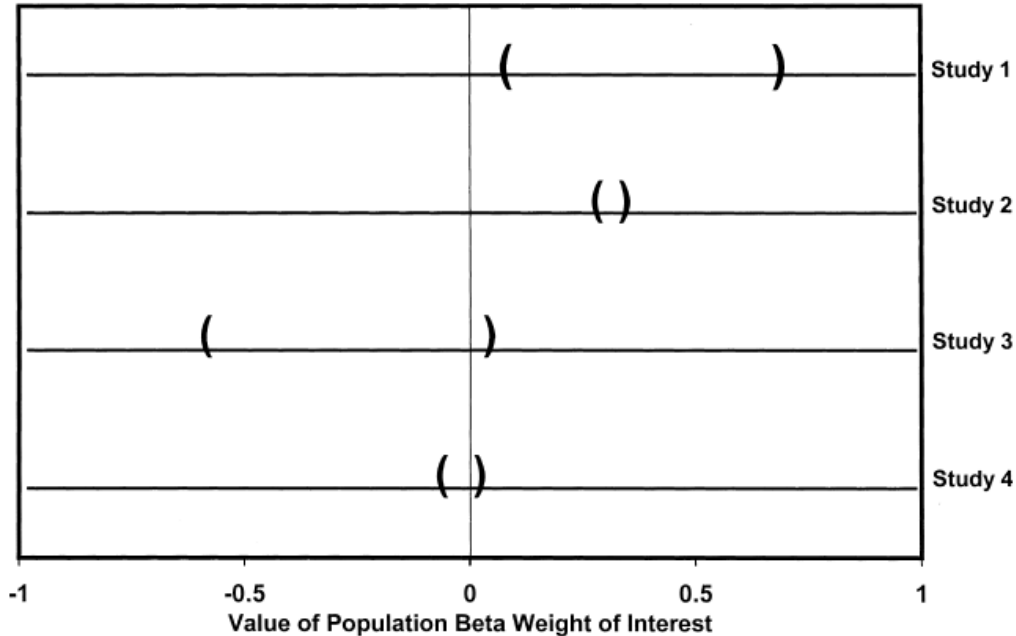
Při pohledu na srovnání modelů (tabulka 5) je zřejmé, že i přes mírné odlišnosti v některých proměnných a mírně odlišný vzorek docházím v obou replikovaných modelech k podobným hodnotám. Vztah nezaměstnanosti a spokojenosti nabývá podobných hodnot, avšak je v modelech nesignifikantní, stejně jako v originálním modelu E&V. Z toho je zřejmé, že k odlišným výsledkům v mé analýze (model M4), ve které vztah mezi spokojeností a zaměstnaností zůstal signifikantní při vstupu finančních proměnných, nedošlo v důsledku drobných odlišností v některých proměnných, ale především z důvodu velikosti vzorku.

Problém malého vzorku v modelu Ervastiho a Venetoklise má za důsledek příliš nízkou sílu testu. Kelley a Maxwell (2003) ve studii zabývající se potřebnou velikostí vzorku poukazují na to, že při malém vzorku ve vícenásobné regresní analýze je odhad parametru ohrožen chybou druhého druhu. Poznávají, že pro lepší porozumění zkoumaným jevům je vhodné zkoumat interval spolehlivosti, spíše než jen jednoduše rozhodnout o statistické signifikanci vztahu (str. 305). Když vezmeme v úvahu směrodatnou chybu koeficientu B prediktoru employed ($S.E._B=0,396$), z ní vypočtený konfidenční interval u Ervastiho a Venetoklise se rozpíná mezi -0,115 a 1,44. Nulová hypotéza o neexistenci vztahu ($B=0$) se nachází velmi blízko dolní hranice tohoto intervalu. Tuto situaci výstižně zachycuje situace studie 3 ve schématu 1, převzatého od Kelleyho a Maxwella. Nulová hypotéza je obsažena v konfidenčním intervalu a nelze ji tedy zamítnout, avšak konfidenční interval je příliš široký. V tomto případě je tedy vysoká pravděpodobnost, že dojde k chybě II. typu, tedy že nezamítneme nulovou hypotézu, která není pravdivá.

Naproti tomu model (M4) obsahující výrazně větší vzorek nezaměstnaných ($N_{unempl}=362$), díky čemuž je směrodatná odchylka koeficientu B_{empl} výrazně nižší (0,92) a z ní plynoucí interval spolehlivosti užší (0,518;0,819). Ačkoli tedy hodnota B_{empl} je v modelu E&V a v modelu M4 srovnatelná ($B_{E\&V}=0,661$; $B_{M4}=0,699$), velikost směrodatné odchylky (závislá na velikosti

vzorku) způsobuje, že v prvním případě je vztah prohlášen za nesignifikantní, zatímco v druhém je statisticky významný.

Schéma 1 (Kelley & Maxwell, 2003, str. 307)

Ze srovnání modelů tedy plyne, že data ESS, nepodávají dostatečnou evidenci pro *model omezené možnosti jednat* v takové míře, jak výsledky interpretují Ervasti a Venetoklis (2010). Ačkoli finanční situace hraje podstatnou roli, nevysvětluje vztah nezaměstnanosti a spokojenosti dostatečně. I s finančními proměnnými v modelu zůstává vztah mezi zaměstnaností a spokojeností signifikantní. Proto zůstává prostor pro model latentních latentní deprivace. Model M4 sice obsahuje některé proměnné zastupující latentní funkce a indikuje, že by vztah mohly objasňovat, ale je jich příliš málo na to, aby výsledky byly průkazné.

3.2 Test modelu latentní deprivace

Dosud používaná data neobsahovala dostatek proměnných, aby šlo věrohodně prověřit teorii latentních benefitů Marie Jahody. Avšak data šestého kola ESS obsahují modul zaměřující se přímo na měření spokojenosti. Součástí tohoto modulu jsou otázky, které alespoň některé latentní benefity budou moci zastoupit. Díky tomu bude možné na datech z šesté vlny pomocí mnohorozměrné lineární regrese otestovat alespoň částečně i teorii latentních benefitů.

Data nejsou zcela ideální, vzhledem k tomu, že jde jen o jednu vlnu ESS, mají stejný nedostatek jako data, která využívali Ervasti a Venetoklis (2010), tedy příliš nízký vzorek nezaměstnaných (zde 43). Druhým problémem je, že ani tato data neobsahují proměnné, umožňující měřit všechny latentní benefity. Je jich ale podstatně více než v předchozím modelu, a tak můžou platnost či neplatnost modelu indikovat lépe (více viz kap. proměnné). Oba tyto nedostatky je třeba mít na paměti při interpretaci výsledků.

3.2.1 Design

Model využívající data ESS 6 bude obsahovat tytéž proměnné, jako model M3, ale navíc v něm budou přítomny proměnné zastupující latentní funkce práce.

Pro ověření hypotéz vytvořím obdobné modely, jako v minulé analýze. Modely jsou vystiženy již tabulkou v předchozí kapitole. První tři modely (R6.1-R6.3) jsou obsahově totožné s modely M1-M3 a ověří tedy, zda závěry plynoucí z dosavadní analýzy platí i pro šestou vlnu. Očekávaný výsledek je, že v modelu M1 se potvrdí vztah mezi nezaměstnaností a spokojeností a v modelu R6.3, tedy za kontroly finančních proměnných, se síla tohoto vztahu podstatným způsobem zmenší. Pro ověření teorie latentních funkcí práce je však stěžejní model R6.4, který zahrnuje latentní funkce a obsahuje podstatně více proměnných, které latentní funkce zastupují, než paralelní model M4 z předchozí analýzy. Pokud by měl model svědčit o teorii Davida Fryera, podle které je hlavní příčinou nespokojenosti v nezaměstnanosti finanční situace nezaměstnaných, neměl by se vztah nezaměstnanosti a spokojenosti v modelu R6.2 lišit oproti předchozímu modelu. Nespokojenost by měla být již dostatečně vysvětlena finančními proměnnými, neboť podle *modelu omezené možnosti jednat* je deprivace latentních funkcí způsobena materiálním strádáním. Ovšem pokud proměnné zastupující latentní benefity vysvětlí další podstatnou část vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti, bude indikovat platnost modelu latentních funkcí práce.

3.2.2 Proměnné

Tabulka 6 - Latentní benefity

LB	LAMB scale	ESS	znění otázky	typ	v modelu
Kolektivní smysl	4. I often feel that I make a meaningful contribution to society / I rarely feel that I make a meaningful contribution to society	dngval	Obecně cítím, že to, co dělám ve svém životě, je cenné a prospěšné.	ord. (1 rozhodně souhlasím - 5 Rozhodně nesouhlasím)	dummy; 1-3; 1 - souhlasím(ref.) ; 2- ani souhlas ani nesouhlas 3 - nesouhlasím
	6. I hold a valuable position in society / I do not hold a valuable position in society	plinsoc	Jsou lidé, kteří jsou obecně na vrcholu naší společnosti, a lidé, kteří jsou obecně na jejím dně. Na této kartě je škála, která vede od vrcholu po dno. Kde byste se na této škále v současnosti umístil(a) vy?	škála (0-10)	škála (0-10)
Sociální kontakt	13. I regularly engage in social activities with others / I rarely engage in social activities with others	sclact	Jak často se ve srovnání s jinými lidmi vašeho věku účastníte společenských aktivit (chodíte za zábavou)?	ord. (1 o mnoho více než ostatní - 5 méně než ostatní)	dummy; 1-3; 1 - více (ref); 2 - ani více ani méně; 3 - méně
	16. I often go out and meet with others / I rarely go out and meet with others	sclmeet	Řekněte, jak často se společensky stýkáte s přáteli, příbuznými nebo s kolegy?	1 (nikdy) -7 (denně)	1-3 (1:nikdy, zřídka, 1 měsíčně; 2:několikrát měsíčně, jednou týdně; 3:několikrát týdně; denně - ref. kat)
Status	19. My friends usually value my company / My friends rarely value my company	flapppl	Do jaké míry cítíte uznání od lidí, kteří jsou vám blízcí?	škála (0-10)	škála (0-10)
	20. I am often valued by the people around me / I am rarely valued by the people around me	trtrsp	Do jaké míry máte pocit, že lidé s vámi jednají s úctou?	škála (0-6)	škála (0-6)

Jako kontrolní a finanční používám tytéž proměnné, jako v předchozích modelech (M1-M4).¹⁴

Latentní benefity jsou složitý koncept, který je třeba důkladně operacionalizovat. Data ESS jej přímo neměří, avšak modul týkající se well-being obsahuje proměnné, pomocí kterých lze latentní benefity měřit. Proměnné však nelze vybírat nahodile. Při výběru jsem vycházel ze škály pro měření latentních i manifestních benefitů (*LAMB scale*), kterou vyvinuli Muller, Creed, Waters a Machin (2005). Tento dotazník obsahuje 36 položek, každý z pěti latentních i jednoho manifestního benefitu je tedy měřen 6 položkami. Reliabilita a vnitřní konzistence položek uvnitř každé podskupiny (benefitu) byla ověřena pomocí faktorové analýzy na dvou velkých vzorcích nezaměstnaných (Muller, Creed, Waters & Machin, 2005, str. 11).

V datech ESS bohužel nejsou otázky odpovídající časové struktuře a pravidelné aktivitě. Pro všechny ostatní latentní benefity (sociální kontakt, status a kolektivní smysl) však lze najít otázky, které jim odpovídají. Z výzkumu ESS jsem vybral pro každý benefit dvě otázky, které svým zněním co nejlépe odpovídaly položkám na škále LAMB. Použité proměnné a jejich ekvivalenty ze škály LAMB jsou shrnuty v tabulce 6.

Kolektivní smysl je měřen položkou „Obecně cítím, že to, co dělám ve svém životě, je cenné a prospěšné.“ (*dnqval*) a otázkou na sebezařazení na pozici ve společnosti na škále od 1 do 10 (*plinsoc*). Tento dotaz by heuristicky vzato mohl sloužit i při měření statusu. Ve škále Muller a kol. (2005) je však velmi podobná otázka zařazena mezi proměnné zastupující kolektivní smysl, a protože vycházím z jejich škály, kterou prověřovali z hlediska interní reliability jednotlivých položek, budu jejich zařazení respektovat. **Sociální kontakt** je zjišťován dotazem na četnost setkávání s rodinou, přáteli a blízkými (*sclmeet* – stejná otázka použita i v M1-M4) a otázkou na frekvenci sociálních aktivit ve srovnání s vrstevníky (*sclact*). Na status se zaměřují otázky „Do jaké míry cítíte uznání od lidí, kteří jsou vám blízcí?“ (*flapppl*, škála 0-10) a „Do jaké míry máte pocit, že lidé s vámi jednají s úctou?“ (*trtrsp*, škála 0-6). Škálové otázky vstupují

---

¹⁴ U některých je však konstruuji mírně odlišným způsobem. V modelech M1-M4 jsem použil agregovaná data za všechny vlny ESS, kvůli čemuž bylo třeba volit proměnné, které byly přítomné ve všech vlnách. U některých dummy proměnných bylo třeba kvůli menšímu vzorku a slabému zastoupení v kategoriích zvolit jako referenční jinou kategorii než v modelech M1-4.

do modelu beze změny, ordinální (*dnval*, *sclmeet*, *sclact*) jsou redukovány na 3 kategorie a překódovány na dummy proměnné.

Ideální by samozřejmě bylo používat přímo nástroj určený pro měření latentních a manifestních benefitů práce. To by však vyžadovalo rozsáhlý a nákladný vlastní výzkum. Položky z ESS použité v tomto modelu jsou obsahově velmi podobné těm ze škály LAMB, a přestože nezastupují všechny latentní benefity, můžou sloužit alespoň jako přibližná indikace platnosti teorie latentních benefitů.

Deskriptivní statistiky proměnných vstupujících do modelů R6.1-R6.4 jsou obsaženy v příloze (P.6-P.7).

3.2.3 Výsledky analýzy

Přehled modelů je znázorněn v tabulce 7. První model potvrzuje vztah nezaměstnanosti a spokojenosti. Nestandardizovaný koeficient $B_{empl}=2,038$ (se směrodatnou odchylkou 0,278). Model tedy predikuje zaměstnaným hodnotu spokojenosti o 2 body vyšší než nezaměstnaným, avšak konfidenční interval se rozpíná mezi 1,497 a 2,579. Můžeme tedy tvrdit, že model predikuje zaměstnaným navýšení spokojenosti o hodnotu mezi 1,497 a 2,579 na 95% hladině spolehlivosti. V dalších modelech nás zajímá především, jako se tento koeficient bude snižovat za kontroly ostatních proměnných.

Tabulka 7 - přehled modelů z testu latentních benefitů

model	B_{empl}^*	SE**	CI		t**	p**	r ²	N	$N_{(unempl)}$
R6.1	2,038	,276	1,498	2,578	7,397	,000	,074	682	43
R6.2	1,311	,273	,776	1,846	4,800	,000	,193	682	43
R6.3	,798	,277	,255	1,342	2,880	,004	,248	682	43
R6.4	,378	,232	-,077	,834	1,629	,104	,495	682	43

*B - koeficient B pro vztah employed a well-being (za kontroly ostatních proměnných v modelu)

** - směrodatná odchylka, t test a p. hodnota se vztahují ke koeficientu B_{empl}

Při přidání kontrolních proměnných (R6.2) se koeficient B sníží na 1,311 ($\pm 0,536$). Opět se některé proměnné oproti teoretickým předpokladům neprokazují jako podstatné prediktory, neboť vztah mezi nimi a spokojeností není signifikantní. Jde o profesní klasifikaci, věk, přítomnost dítěte v domácnosti a náboženské vyznání. I zde však vzhledem k širší konfidenčních intervalů může být nesignifikance způsobena malým zastoupením v jednotlivých kategoriích. Při

přidání finančních proměnných (model R6.3) se koeficient B prediktoru *employed* sníží opět podstatným způsobem – $B_{empl}=0,798 (\pm 0,544)$. Při kontrole finančních (a sociodemografických) proměnných tedy model predikuje rozdíl mezi zaměstnanými a nezaměstnanými ve spokojenosti o 0,8 bodu, což představuje podstatné snížení, ale konfidenční interval se rozpíná mezi 0,254 a 1,343. Vztah je stále signifikantní a velká jeho část zůstává příjmem nevysvětlena, a s tím zbývá i prostor pro teorii latentních benefitů.

Ve čtvrtém modelu (R6.4) vstupují do rovnice proměnné zastupující latentní benefity. Ze souhrnné tabulky modelů je zřejmé, že prediktivní síla modelu se výrazně zvýšila ($R^2=0,495$, rozdíl oproti modelu R6.3 činí 0,248). Síla vztahu nezaměstnanosti a prediktoru *employed* opět výrazně poklesla ($B=0,378$) a stala se nesignifikantní ($\text{sig.}=0,104$). Stejně jako u modelu Ervastiho a Venetloklise (2010) je však signifikance velmi ovlivněna počtem nezaměstnaných ve vzorku ($N_{unempl}=43$). Když zkontrolujeme konfidenční interval tohoto vztahu, zjistíme, že se rozpíná od -0,078 do 0,835. Opět se tedy nulová hypotéza nachází na samém okraji konfidenčního intervalu (viz schéma 1, studie 3) což ukazuje vysokou pravděpodobnost chyby druhého typu. Při větším vzorku by konfidenční interval byl užší a je možné, že nulová hypotéza by byla spíše zamítnuta.

Při pohledu na koeficienty jednotlivých prediktorů (tabulka 8) zastupujících latentní benefity lze určit, které jsou pro vysvětlení snížené spokojenosti významnější. Jako nejsilnější se ukázaly dotaz na subjektivní hodnocení vlastního místa ve společnosti (*plinsoc*, LB=kolektivní smysl, $\text{sig}=0$; $B=0,261$) a otázka „Do jaké míry cítíte uznání od lidí, kteří jsou vám blízcí?“ (*flapppl*; LB=status, $\text{sig.}=0$; $B=0,266$). I druhá otázka na status – „Do jaké míry máte pocit, že lidé s vámi jednají s úctou?“ (*trtrsp*; LB=status, $\text{sig}=0,016$; $B=0,133$). Vzhledem k tomu, že jde o škálové otázky, koeficienty v tomto případě predikují, o kolik se zvýší spokojenost v případě postupu na škále o jeden bod. Změna o cca $\frac{1}{4}$ bodu (*plinsoc*, *flapppl*) ale i o 0,13 (v případě *trtrsp*) je tedy podstatná. Statisticky signifikantním prediktorem je také otázka „Obecně cítím, že to, co dělám ve svém životě, je cenné a prospěšné.“ (*dngval_d2*, *dngval_d3*; LB=kolektivní smysl; $\text{sig}_{d2}=0,005$, $\text{sig}_{d3}=0,024$) avšak proměnné zastupující sociální kontakt (*sclmeetR*, *sclactR*) se ukázaly statisticky nesignifikantní. Zčásti to může být vysvětleno i tím, že jde o dummy proměnné, u kterých je vztah závislý na zastoupení kategorií. Nižší signifikance může tedy pramenit opět

z širšího konfidenčního intervalu v důsledku nízkého zastoupení kategorií. Celkově se však ze zastoupených latentních benefitů ukázaly jako nejvýznamnější status a kolektivní smysl.

Tabulka 8 - Koeficienty modelu R6.4

Model			Nestandardizované koeficienty		t	Sig.	95,0%CI	
			B	SE				
R6.4		(Constant)	1,797	,497	3,613	,000	,820	2,773
	status zaměst.	employed	,378	,232	1,629	,104	-,078	,835
	kontrolní proměnné	gndrR	-,064	,108	-,596	,551	-,276	,147
		ageaR	-,001	,006	-,161	,872	-,013	,011
		chldhmR	-,044	,123	-,358	,720	-,285	,197
		marital_D2	-,187	,144	-1,292	,197	-,470	,097
		marital_D3	-,179	,187	-,957	,339	-,545	,188
		class_D2	,030	,179	,167	,867	-,321	,381
		class_D3	,212	,214	,993	,321	-,207	,632
		class_D4	,267	,170	1,567	,118	-,068	,602
		class_D5	,162	,205	,789	,430	-,241	,565
		edcz_D2	,212	,132	1,606	,109	-,047	,470
		edcz_D3	,213	,189	1,128	,260	-,158	,585
		health_D2	-,232	,149	-1,562	,119	-,525	,060
		health_D3	-,715	,303	-2,358	,019	-1,310	-,120
	rlgblgR	-,178	,157	-1,132	,258	-,487	,131	
	finanční proměnné	income_D2	,332	,157	2,122	,034	,025	,640
		income_D3	,467	,181	2,584	,010	,112	,821
		hincfel_D1	,369	,193	1,915	,056	-,009	,747
		hincfel_D2	,399	,133	3,009	,003	,139	,659
	latentní benefity	dngval_d2	-,365	,129	-2,834	,005	-,618	-,112
		dngval_d3	-,576	,255	-2,264	,024	-1,076	-,076
		plinsoc	,261	,036	7,189	,000	,190	,332
		sclact_d2	,102	,120	,852	,395	-,134	,339
		sclact_d3	,238	,180	1,323	,186	-,115	,591
		sclmeet_D1	-,277	,153	-1,809	,071	-,577	,024
		sclmeet_D2	-,012	,123	-,099	,921	-,254	,230
flapppl		,266	,034	7,940	,000	,200	,332	
trtrsp	,133	,055	2,406	,016	,024	,242		

3.2.4 Shrnutí analýzy

I přes nejednoznačnost závěrů v důsledku širokých konfidenčních intervalů lze pozorovat, že koeficient B_{empl} se v každém dalším modelu výrazně sníží. Pro teorii latentních benefitů je stěžejní poslední model (R6.4). Z hlediska zkoumané teorie latentních benefitů výsledky naznačují, že část nespokojenosti v nezaměstnanosti je opravdu způsobená chybějícími latentními benefity práce, a to kolektivního smyslu a statusu (vliv sociálního kontaktu se v analýze neprokázal, ostatní latentní benefity v modelu nebyly zastoupeny). Tento vliv nemůže být vysvětlen pouze finančními proměnnými (jak tvrdí teorie Fryera). Kdyby platil Fryerův model, byl by vztah spokojenosti a nezaměstnanosti vysvětlen již v modelu R6.3. Oproti modelu s finančními proměnnými (R6.3) se síla vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti snížila (z $B_{empl}=0,798$ na $B_{empl}=0,378$, i když s tou výhradou, že konfidenční intervaly jsou příliš široké), výsledky tedy naznačují, že určitá část snížené spokojenosti v nezaměstnanosti, která není vysvětlená nedostatkem financí, se dá vysvětlit pomocí absence latentních benefitů práce. Proto výsledky poskytují alespoň částečnou podporu teorii Jahody (1982).

Část vztahu zůstala nevysvětlena. Model však neobsahuje proměnné zastupující všechny latentní benefity, časová struktura a pravidelná aktivita nemají v datovém souboru žádné proměnné, které by je zastupovaly. Je tedy možné, že vztah by byl plně vysvětlen pomocí zbývajících latentních benefitů, případně nějakými zcela jinými ukazateli, které model Marie Jahody ani Davida Fryera nezohledňuje.¹⁵

Největším problémem modelu je nízký počet nezaměstnaných. Kvůli němu jsou výsledky málo reliabilní, neboť konfidenční intervaly zkoumaného vztahu nezaměstnanosti a spokojenosti jsou příliš velké. Přesto jsou však výsledky zajímavé a poskytují alespoň částečnou oporu teorii latentních benefitů na datech pro Českou republiku. V dalším výzkumu by bylo užitečné provést analýzu na větším vzorku například pro zemi s větším počtem respondentů (například Německo). Tato práce však byla zaměřena na Českou republiku.

---

¹⁵ Model latentních benefitů byl kritizován mimo jiné i za to, že jejich výběr je do jisté míry arbitrární, tedy že práce může poskytovat i zcela jiné funkce, které model vůbec nezohledňuje (např Paul & Batinic, 2010, s. 59).

3 Důsledky pro NZP

Cílem této studie je odpovědět na otázku, zda NZP může z hlediska spokojenosti sloužit jako řešení masové nezaměstnanosti, nebo zda by jeho zavedení mohlo vést ke vzniku frustrované společnosti bez práce, jak se domnívají někteří jeho kritici. Citované výzkumy i sekundární analýza v této práci nabízejí smíšenou evidenci pro oba ověřované modely, vysvětlující nespokojenost v nezaměstnanosti. Jak evidence z citovaných studií, tak vlastní sekundární analýza dat ukazují, že materiální deprivace není jedinou příčinou snížené spokojenosti či zhoršeného duševního zdraví nezaměstnaných. Ačkoli finanční faktory vysvětlují podstatnou část nespokojenosti nezaměstnaných (model M3), nechávají velký prostor pro jiné faktory. Mezi ty patří deprivace latentních funkcí práce, jak je definuje Jahoda (1982). Z Jahodou jmenovaných benefitů se jako nejsilněji postrádaný projevuje status (Paul & Batinic, 2010; Creed & Macintyre, 2001; vlastní analýza viz výše), dále pak sociální kontakt (Paul & Batinic, 2010) a časová struktura (Creed & Macintyre, 2001). Ani tyto latentní benefity však vztah nezaměstnanosti a spokojenosti nevysvětlují plně (Paul & Batinic, 2010, v mé analýze nejsou nástroje pro měření latentních benefitů dostatečné na to, aby takový závěr bylo možno učinit), je možné, že roli tedy hrají i jiné faktory.

Nespokojenost v nezaměstnanosti je tedy materiálními obtížemi zapříčiněná jen zčásti. Zavedení nepodmíněného základního příjmu (v dostatečné výši) by část problémů vyřešit mohlo, avšak podle empirických výzkumů nemůže práci nahradit plně, neboť část nespokojenosti pramení z něčeho jiného. Podle proponentů NZP by však zavedení NZP muselo být doprovázeno hlubšími společenskými změnami.

Výsledky mé analýzy i citovaných studií nasvědčují tomu, že nejsilnějším faktorem nespokojenosti mezi latentními benefity je sociální status. Lidé bez zaměstnání se vztahují k placené práci jako ke zdroji svého sociálního postavení (jak ukazuje výzkum Knabeho a kol., 2010), jejich aspirace se stále k placené práci upínají. S tím souvisí jeden z argumentů podporovatelů myšlenky NZP, který spočívá v definici práce. V běžném použití se práce chápe jako práce za mzdu. Daniel Raventós (2014) však upozorňuje, že takové použití může být značně zavádějící. Pokud pojem chápeme takto, může nastat situace, že tatáž činnost vykonávaná jednou za mzdu a jednou bez odměny v druhém případě nebude jako práce pojímaná. Raventós proto práci definuje jako „souhrn činností,

jejichž výsledky zajišťují statky a služby pro členy našeho lidského rodu.“ (Raventós, 2014, str. 90) Toto pojetí mu umožňuje do pojmu zahrnout i další dva druhy práce, kterými jsou práce domácí a dobrovolnická. Hypoteticky, kdyby prací byly myšleny i tyto dva druhy práce, mohl by dopad nezaměstnanosti na sociální status a tím i na spokojenost lidí bez (placené) práce být menší.

Může však dobrovolnická práce nahradit latentní benefity, které člověku obvykle poskytuje práce? Vztahem dobrovolnické práce a spokojenosti v nezaměstnanosti se zabýval například švédský výzkum Griepa a kol. (2014), využívající data *Swedish Longitudinal Occupational Study of Health* (SLOSH). Jejich analýza naznačuje, že nezaměstnaní, kteří se věnovali dobrovolnické práci, mají nižší spotřebu alkoholu a cigaret, ale jejich psychický stav a životní spokojenost není o nic lepší než stav nezaměstnaných, kteří se dobrovolnické práci nevěnují. Výsledky tedy nespovídají o tom, že by dobrovolnická práce měla moderující vliv na nespokojenost v nezaměstnanosti. Autoři, kteří měli také za cíl otestovat materiální a psychologické vysvětlení nespokojenosti v nezaměstnanosti (tedy modely Jahody a Fryera), výsledky interpretují jako evidenci pro ekonomické vysvětlení deprivace nezaměstnaných.

Jiná studie (Kamerāde & Bennett, 2018), testující tutéž hypotézu na mezinárodních datech z European Quality of Life Survey, shledává jako významný faktor výši sociálních benefitů v daném státě. Překvapivé je zjištění autorů, že při nízké sociální podpoře v nezaměstnanosti může být vykonávání dobrovolnické práce v nezaměstnanosti spojeno se sníženým duševním zdravím. Naopak při vysoké podpoře v nezaměstnanosti je dobrovolnická práce duševnímu zdraví prospěšná. Autoři na základě těchto zjištění konstatují, že „...finanční podpora v nezaměstnanosti zůstává zásadní pro spokojenost a duševní zdraví.“¹⁶ (Kamerāde & Bennett, 2018, str. 51)

Oba výzkumy vypovídají především ve prospěch významu ekonomických faktorů pro nespokojenost nezaměstnaných. Především druhý výzkum pak ukazuje, že při dostatečném zajištění může dobrovolnická práce opravdu část deprivace v nezaměstnanosti napravit, nikoli však bezesbytku.

Další předpokládaný důsledek zavedení NZP, který by mohl napomoci snížit důsledky menší dostupnosti pracovních míst, spočívá v práci na částečné úvazky. Částečné finanční zajištění, které by NZP poskytl, by umožnil lidem

---

16 Vlastní překlad.

pracovat méně. Raventós (2014) předpokládá, že důsledkem by bylo dělení pracovních míst na menší úvazky, a tedy mezi více lidí, kteří by se takto mohli podílet na latentních benefitech, které práce poskytuje. Řešení v podobě zkrácených úvazků viděla ve své klasické studii dokonce i Marie Jahoda (1982).

Výše uvedené úvahy jsou spíše hypotetického charakteru, o tom, zda se v budoucnu (například právě v důsledku masové nezaměstnanosti) promění chápání práce lze těžko usuzovat ze současných výzkumů. Stejně tak dosavadní vývoj pracovního trhu příliš nenasvědčuje dělení pracovních míst na menší úvazky, ačkoli po tom různí myslitelé (Raventós, 2014) volají.

4 Závěr

Tato práce si kladla za cíl zjistit, zda nepodmíněný základní příjem může sloužit jako řešení nezaměstnanosti. Východiskem pro zkoumání byla otázka, zda je materiální deprivace hlavní příčinou nespokojenosti v nezaměstnanosti (v takovém případě by NZP jako náhrada měl fungovat poměrně snadno bez doprovodných opatření), nebo zda práce poskytuje i jiné benefity, které jen finanční dávkou nahradit nelze.

Jak přehled studií jiných autorů, tak vlastní sekundární analýza dat ukázaly, že materiální deprivace dostatečné vysvětlení nenabízí. Ze sekundární analýzy dat z České republiky agregovaných ze všech vln European Social Survey vyplývá, že materiální deprivace hraje podstatnou roli, ale plné vysvětlení vztahu mezi nezaměstnaností a nespokojeností neposkytuje. Analýza vyvrátila závěry Ervastiho a Venetoklise (2010), podle nichž data z ESS z ČR svědčí pro platnost *modelu omezené možnosti jednání* Davida Fryera. Jejich závěr, že po vstupu finančních proměnných do modelu se vztah nezaměstnanosti a spokojenosti stává statisticky nesignifikantním, a proto je jimi vysvětlen, pramenil z příliš malého zastoupení kategorie nezaměstnaných. Dodatečná analýza dat z 6. vlny ESS, obsahující proměnné, které mohou zastoupit latentní benefity, naznačuje platnost modelu latentní deprivace, přinejmenším deprivace latentních benefitů statusu a kolektivního smyslu. Avšak z důvodu nedostatečného zastoupení a nedokonalých nástrojů pro měření latentních benefitů nemohou být výsledky brány za konkluzivní.

Zdá se tedy, že podle empirické evidence NZP sice může pomoci situaci nezaměstnaných, ale sám o sobě plně práci nenahradí. Avšak podle zastánců by měla NZP provázet i společenská změna vnímání práce. Vzhledem k tomu, že z latentních benefitů se jako nevíce postrádaný ukazuje status, je právě tuto námitku třeba vzít v úvahu.

Status se jako nejsilněji postrádaný latentní benefit práce jeví nejen v mé analýze, ale i v dřívějších výzkumech (Paul & Batinic, 2010; Creed & Macintyre, 2001). O významu statusu ve vysvětlování nespokojenosti v nezaměstnanosti svědčí i výzkum Hetschka a kol. (2013), zabývající se nárůstem spokojenosti při přechodu z nezaměstnanosti do důchodu. V případě, že by se naplnila představa o

změně statusu práce, mohla by nezaměstnanost přestat být stigmatizující a tím by se snížil i negativní dopad na spokojenost.

Že nezaměstnanost s sebou nese sociální stigma, dokládají výzkumy, například podle průzkumů v 80. a 90. letech souhlasila nadpoloviční většina Američanů s tvrzením, že chudí lidé jsou chudí proto, že jsou příliš líní pracovat (Raventós, 2014, str. 110). Naproti tomu Van Parijs (2007) nabízí pojetí práce jako vzácného zdroje. Mít placenou práci není samozřejmost, neboť jí není dostatek pro všechny. Plat je pak renta ze zaměstnání. Aby nezaměstnanost přestala být stigmatizující, bylo by třeba, aby společnost přijala podobné chápání práce, jak ji popisuje Van Parijs, nebo jako práci chápat i jiné její druhy než práci za mzdu, například dobrovolnickou či domácí práci, jak navrhuje Raventós (2014). To se může v dnešní společnosti jevit jako těžko představitelné, ale při rychlém rozvoji robotizace a případném razantním úbytku pracovních pozic, jak jej mnozí předpokládají (Ford, 2017; Brynjolfsson & McAfee, 2011), nejsou takové změny v myšlení nerealistické. Nepodmíněný základní příjem, který řeší především hlavní problém nezaměstnanosti v podobě finančního strádání, by pak za doprovodu nárůstu dobrovolné práce, dělení úvazků, jak navrhuje Jahoda (1982), a dalších společenských změn mohl sloužit jako funkční řešení nezaměstnanosti. To je však pouze hypotéza, kterou lze těžko ověřovat. V současné společnosti podle dostupné empirické evidence spíše platí, že deprivace nezaměstnaných není způsobená jen materiálně, a proto řešení finanční podporou samo o sobě nestačí.

Citovaná literatura

- Böckerman, P., & Ilmakunnas, P. (2006). Elusive Effects of Unemployment on Happiness. *Social Indicators Research*, 79(1), 159-169.
- Booker, C. L., & Sacker, A. (2012). Psychological well-being and reactions to multiple unemployment events: adaptation or sensitisation? *Journal of Epidemiology and Community Health (1979-)*, 66(9), 832-838.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2011). *Race Against the Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy*. Lexington, Massachusetts: Digital Frontier Press.
- Calvo, E. A., A., M. C., & Sarkisian, N. (2015). Individual Troubles, Shared Troubles: The Multiplicative Effect of Individual and Country-Level Unemployment on Life Satisfaction in 95 Nations (1981–2009). *Social Forces*, 93(4), 1625-1653.
- Clark, A. E. (1994). Unhappiness and Unemployment. *The Economic Journal*, 104(424), 648-659.
- Creed, P. A., & Macintyre, S. R. (2001). The relative effects of deprivation of the latent and manifest benefits of employment on the well-being of unemployed people. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(4), 324-331.
- Český statistický úřad. (4. 2 2019). *Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS - 4. čtvrtletí 2018*. Načteno z Český statistický úřad: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/zamestnanost-a-nezamestnanost-podle-vysledku-vsps-4-ctvrtleti-2018>
- Diener, E. (Editor). (2009). *The Science of Well-Being: Collected works of Ed Diener*. London: Springer.
- Diener, E., Emmons, R. A., & Larsen, R. J. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Eichhorn, J. (2014). The (Non-) Effect of Unemployment Benefits: Variations in the Effect of Unemployment on Life-Satisfaction Between EU Countries. *Social Indicators Research*, 119(1), 389-404.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. (1992). *Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon.

- Ervasti, H., & Venetoklis, T. (2010). Unemployment and Subjective Well-being: An Empirical Test of Deprivation Theory, Incentive Paradigm and Financial Strain Approach. *Acta Sociologica*, 53(2), 119-139.
- European Social Survey (2018a): ESS-1 2002 Documentation Report. Edition 6.6. Bergen, European Social Survey Data Archive, NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS1-2002.
- European Social Survey (2018b). ESS 1-8, European Social Survey Cumulative File, Study Description. Bergen: NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS-CUMULATIVE.
- European Social Survey Cumulative File, ESS 1-8 (2018). Data file edition 1.0. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway - Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS-CUMULATIVE.
- European Social Survey Round 1 Data (2002). Data file edition 6.6. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS1-2002.
- European Social Survey Round 6 Data (2012). Data file edition 2.4. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS6-2012.
- Eurostat. (4. Duben 2018). *Unemployment statistics*. Načteno z Eurostat: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics
- Ford, M. (2017). *Roboti nastupují*. Praha: Rybka Publishers.
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2013). The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?
- Fryer, D. (1992). Psychological or material deprivation: Why does unemployment have mental health consequences? V McLaughlin (Editor), *Understanding Unemployment* (103-125). London: Routledge.
- Gallie, D., & Russel, H. (1998). Unemployment and life satisfaction: A cross-cultural comparison. *European Journal of Sociology*, 39(2), 248-280.
- Goldin, I. (11. únor 2018). Five Reasons Why Universal Basic Income Is a Bad Idea. *Financial Times*, získáno 24.6.2019 z <https://www.ft.com/content/100137b4-0cdf-11e8-bacb-2958fde95e5e>.

- Griep, Y., Hyde, M., Vantilborgh, T., Bidee, J., De Witte, H., & Pepermans, R. (2014). Voluntary Work and the Relationship With Unemployment, Health, and Well-Being: A Two-Year Follow-Up Study Contrasting a Materialistic and Psychosocial Pathway Perspective. *Journal of Occupational Health Psychology, 20*(2), 190-204.
- Hamplová, D. (2015). *Proč potřebujeme rodinu, práci a přátele: Štěstí ze sociologické perspektivy*. Praha: Fortuna Libri.
- Hebák, P. (2007). *Vícerozměrné statistické metody (2)*. Praha: Informatorium.
- Heřmanová, E. (2012). *Koncepty, teorie a měření kvality života*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hetschko, C., Knabe, A., & Schöb, R. (2013). Changing Identity: Retiring From Unemployment. *The Economic Journal, 124*(3), 149-166.
- Chmelař, A., Volčík, S., Nechuta, A., & Holub, O. (prosinec 2015). *Dopady digitalizace na trh práce v ČR a EU*. Načteno z Oddělení strategií a trendů EU Úřadu vlády: <https://www.euroskop.cz/gallery/89/26848-studie.pdf>
- Inglehart, R., Haerpfer, C., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., . . . al., e. (2014). *World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile 1981-2014*. Madrid: JD Systems Institute.
- Jahoda, M. (1981). Work, Employment, and Unemployment: Values, Theories, and Approaches in Social Research. *American Psychologist, 36*(2), 184-191.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeffrey, K., Abdallah, S., & Quick, A. (2015). *Europeans' Personal and Social Wellbeing: Topline Results from Round 6 of the European Social Survey*. London: European Social Survey ERIC.
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D. A., Schwarz, N., & Stone, A. A. (2004). A Survey Method for Characterizing Daily Life Experience: The Day Reconstruction Method. *Science, 306*, 1776-1780.
- Kamerāde, D., & Bennett, M. R. (2018). Rewarding Work: Cross-National Differences in Benefits, Volunteering During Unemployment, Well-Being and Mental Health. *Work, Employment and Society 32*(1), 38–56.
- Kelley, K., & Maxwell, S. E. (2003). Sample Size for Multiple Regression: Obtaining Regression Coefficients That Are Accurate, Not Simply Significant. *Psychological Methods, 8*(3), 305-321.

- Knabe, A., Rätzel, S., Schöb, R., & Weimann, J. (2010). Dissatisfied with Life, But Having a Good Day: Time-Use and Well-Being of the Unemployed. *The Economic Journal*, 120(547), 867-889.
- Křivohlavý, J. (2013). *Psychologie pocitů štěstí*. Praha: Grada.
- Mandemakers, J. J., & Monden, C. W. (2013). Does the effect of job loss on psychological distress differ by educational level? *Work, Employment & Society*, 27(1), 73-93.
- Marek, David; Němec, Petr; Franče, Václav. (2018). *Automatizace práce v ČR: Proč se (ne)bát robotů*.
- Meer, V. d. (2014). Gender, Unemployment and Subjective Well-Being: Why Being Unemployed Is Worse for Men than for Women. *Social Indicators Research*, 115(1), 23-44.
- Muller, J. J., Creed, P. A., Waters, L. E., & Machin, M. A. (2005). The development and preliminary testing of a scale to measure the latent and manifest benefits of employment. *European Journal of Psychological Assessment*, 21(3), 191-198.
- Nordenmark, M., & Strandh, M. (1999). Towards a Sociological Understanding of Mental Well-Being among the Unemployed: The Role of Economic and Psychological Factors. *Sociology*, 33(3), 577-597.
- OECD. (2018). *Putting faces to the jobs at risk of automation. Policy Brief on the Future of Work*. Načteno z OECD Publishing: Paris: <https://www.oecd.org/employment/Automation-policy-brief-2018.pdf>
- Oesch, D. (2006). Coming to Grips with a Changing Class Structure: An Analysis of Employment Stratification in Britain, Germany, Sweden and Switzerland. *International Sociology*, 21(2), 263-288.
- Oesch, D., & Lipps, O. (2013). Switzerland, Does Unemployment Hurt Less if There is More of it Around? A Panel Analysis of LifeSatisfaction in Germany and. *European Sociological Review*, 29(5), 955-967.
- Oesch, D., & Tawfik, A. (2014). *Scripts for Social Class*. Načteno z Daniel Oesch: Economic Sociology: získáno dne 17.5.2019 z http://people.unil.ch/danieloesch/files/2014/05/Oesch_class_schema_ESS2002_2010_ESS_Cumulative_Data_Wizard_SPSS.txt

- Paul, K. I., & Batinic, B. (2010). The need for work: Jahoda's latent functions of employment in a representative sample of the German population. *Journal of Organizational Behavior*, 31(1), 45-64.
- Raventós, D. (2014). *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato.
- Van der Meer, P. H. (2014). Gender, Unemployment and Subjective Well-Being: Why Being Unemployed Is Worse for Men than for Women. *Social Indicators Research*. 115(1), 23-44.
- Van Parijs, P., Hrubec, M., & Brabec, M. (2007). *Všeobecný základní příjem: Právo na lenost, nebo na přežití?* Praha: Filosofia.
- Wilson, S. H., & Walker, G. M. (1993). Unemployment and health: A review. *Public Health*, 107(3), 153-162.
- Winkelmann, L., & Winkelmann, R. (1998). Why are the Unemployed So Unhappy? Evidence from Panel Data. *Economica, New Series*, 65(257), 1-14.

Přílohy

P.1 Tabulka průměrů spokojenosti zaměstnaných a nezaměstnaných nezaměstnaných z ESS 1-8 pro ČR

Tabulka P.1 - spokojenost X nezaměstnanost

		status zaměstnanosti			
		nezaměstnaní		zaměstnaní	
		průměrná spokojenost	N	průměrná spokojenost	N
ESS round	1 2002	5,43	27	6,76	401
	2 2004	5,28	58	6,93	688
	4 2008	5,23	43	6,87	742
	5 2010	5,28	74	6,55	797
	6 2012	4,50	50	6,72	640
	7 2014	5,54	63	6,88	782
	8 2016	5,60	47	6,81	992
	ESS 1-8	5,26	362	6,79	5042

P.2 Tabulka deskriptivních zjištění – průměrné hodnoty proměnných podle kol ESS 1-8 pro ČR

Tabulka P.2 - deskripce dat ESS 1-8 pro ČR (1.část)

proměnné	well-being	employed	gndrR	ageaR	chldhmR	N
	0/10	0/1	0/1		0/1	
1 2002	6,68	0,94	0,46	44,58	0,42	428
2 2004	6,80	0,92	0,48	42,26	0,52	746
4 2008	6,78	0,95	0,42	41,90	0,53	785
5 2010	6,44	0,92	0,42	41,98	0,52	871
6 2012	6,56	0,93	0,46	43,71	0,49	690
7 2014	6,78	0,93	0,53	44,36	0,55	845
8 2016	6,76	0,95	0,48	42,29	0,69	1039
total	6,69	0,93	0,47	42,87	0,55	5404

Tabulka P.2 - deskripce dat ESS 1-8 pro ČR (2.část)

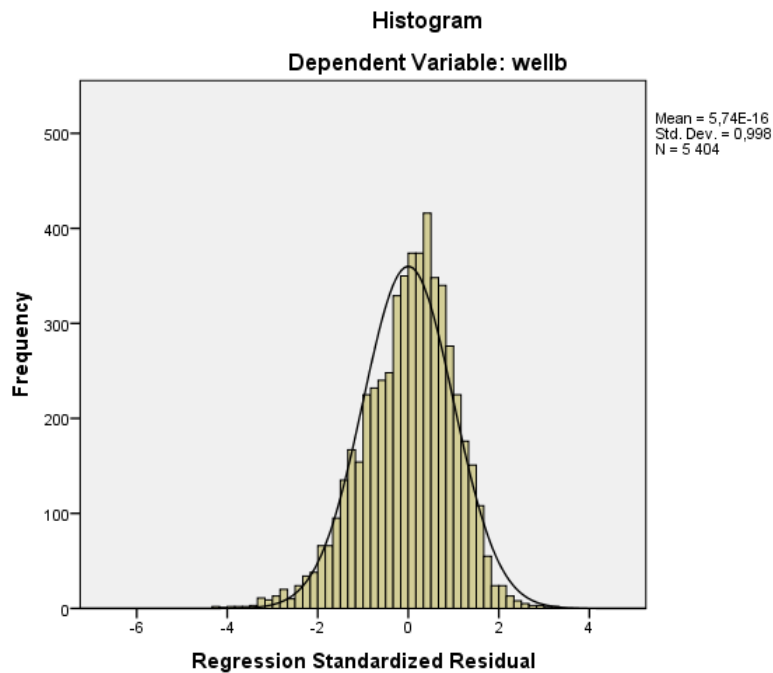
proměnné	edulvlaR	healthR	rlgblgR	incomeR3	hincfelR	sclmeetR	N
ESS round	1/3	1/3	0/1	1/3	1/3	1/3	
1 2002	2,13	1,36	0,79	2,00	2,21	2,06	428
2 2004	2,05	1,30	0,79	2,09	2,23	1,95	746
4 2008	2,09	1,30	0,82	2,12	2,11	2,16	785
5 2010	2,07	1,32	0,84	2,04	2,21	2,09	871
6 2012	2,15	1,23	0,86	2,22	2,19	2,13	690
7 2014	2,16	1,23	0,87	1,97	2,16	2,06	845
8 2016	2,06	1,27	0,85	2,06	2,03	2,17	1039
total	2,10	1,28	0,83	2,07	2,15	2,09	5404

P.3 Tabulka postupu překódování proměnné příjem domácnosti (*hinctnta*) do proměnné *incomeR3* se 3 kategoriemi. Původní proměnná *hinctnta* měla v kolech ESS 1 – 4 dvanáct kategorií a v ESS 5-8 deset kategorií. Kategorie byly agregovány do 3. kategorií, aby byly co nejrovnoměrněji zastoupené.

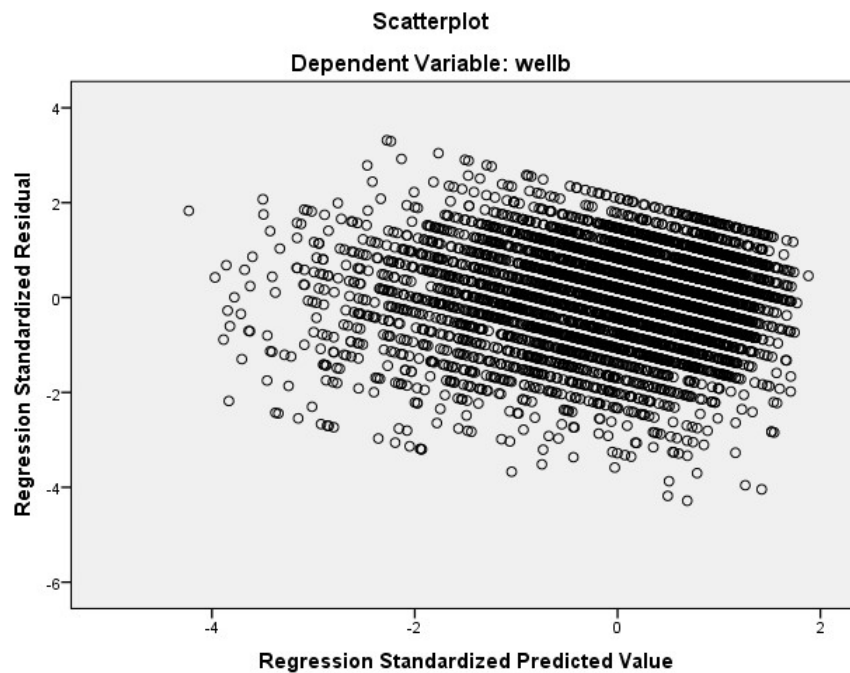
Tabulka P.3

ESSROUND	Nová proměnná <i>incomeR3</i>					
	1. kategorie		2. kategorie		3. kategorie	
	pův. kat.	rel. č.	pův. kat.	rel. č.	pův. kat.	rel. č.
1	1,2,3	36,4%	4	38,1%	5-12	25,6%
2	1,2,3	30,3%	4	36,0%	5-12	33,7%
4	1,2	21,1%	3,4	52,3%	5-10	26,7%
5	1,2,3,4	30,9%	5,6,7	43,0%	8,9,10	26,2%
6	1,2,3,4,5	34,7%	6,7	42,0%	8,9,10	23,3%
7	1,2,3,4	33,5%	5,6,7	42,0%	8,9,10	24,6%
8	1,2,3,4	32,2%	5,6,7	33,9%	8,9,10	33,8%

P.4 Histogram pro ověření normálního rozdělení reziduí v modelu M4

P.5 scatterplot pro ověření homoskedasticity v modelu M4 – rezidua mají v celém grafu zhruba stejný rozptyl

Tabulka P.6 deskriptivní statistiky k modelu R6.4 – data pro ČR z 6. vlny ESS, průměrná spokojenost zaměstnaných a nezaměstnaných

Tabulka P.4 spokojenost zaměstnaných a nezaměstnaných

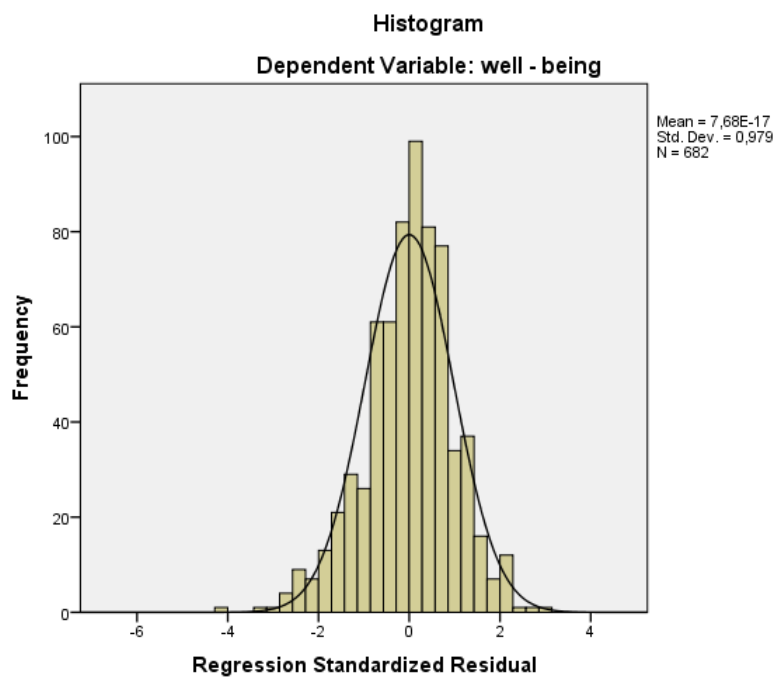
	průměrná spokojenost	N	Sm. Odch.
nezaměstnaní	4,72	43	1,70
zaměstnaní	6,76	639	1,75
celkem	6,63	682	1,82

P.7 deskriptivní statistiky proměnných z modelu R6.4 – data pro ČR z 6. vlny ESS

P.5 Deskriptivní statistiky proměnných z ESS 6 pro ČR

proměnné	kategorie	průměr	Sm. odch.
well - being	0/10	6,63	1,82
employed	0/1	0,94	0,24
incomeR3	1/3	2,22	0,73
hincfelR	1/3	2,19	0,68
edulvlaR	1/3	2,13	0,42
gndrR	0/1	0,45	0,50
maritalR	1/3	1,61	0,80
chldhmR	0/1	0,48	0,50
ageaR		43,75	10,48
healthR	1/3	1,22	0,48
sclmeetR	1/3	2,15	0,75
rlgblgR		0,13	0,34
Final Oesch class position - 5 classes	1/5	3,24	1,35
Feel what I do in life is valuable and worthwhile	1/3	2,19	0,76
Your place in society	1/10	5,81	1,84
Take part in social activities compared to others of same age	1/3	2,66	0,90
Feel appreciated by people you are close to	1/10	7,25	1,80
Feel people treat you with respect	1/6	3,87	1,19
N	682		

P.8 Histogram ověřující normální rozdělení reziduí v modelu R6.4.

P.9 Scatterplot pro ověření předpokladu homoskedasticity modelu R6.4

